

SIVILOMBUDSMANNEN

Forebyggingsenheten

BESØKSRAPPORT

Stavanger fengsel

16.–18. august 2016

SIVILOMBUDSMANNEN

Stavanger fengsel
Fengselsleder Tanja Rosså Ødegård
Postboks 5032
4084 Stavanger

Helsetjenesten ved Stavanger fengsel
Leder Oddbjørg Bore Takle
Armauer Hansens vei 30
4011 Stavanger

Vår referanse
2016/1542

Deres referanse

Vår saksbehandler
Jonina Hermannsdottir

Dato
11.11.2016

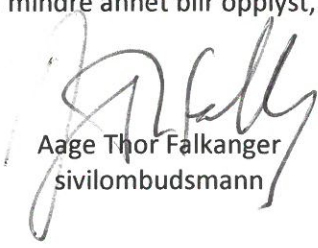
Oversendelse av rapport etter besøk til Stavanger fengsel 16.–18. august 2016

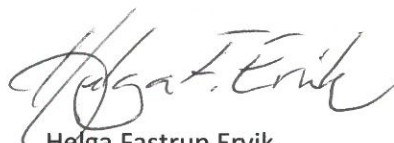
Det vises til Sivilombudsmannens forebyggingsenhets besøk til Stavanger fengsel 16.–18. august 2016.

Vedlagt følger rapporten fra besøket. Vi ber om at denne blir gjort tilgjengelig for innsatte, ansatte og andre som ønsker det.

Sivilombudsmannen ber om å bli orientert om oppfølgingen av rapportens anbefalinger innen 15. februar 2017.

Både fengselet og helsetjenesten bes å utforme sine svar slik at de kan offentliggjøres. Dersom svarene inneholder opplysninger som ikke kan gjøres offentlig kjent, bes det om at det opplyses om dette og sendes en sladdet versjon av svarene som kan offentliggjøres. Det bes om at hjemmel for å unnta opplysningene oppgis. Med mindre annet blir opplyst, vil det bli lagt til grunn at svarene kan offentliggjøres i sin helhet.

Aage Thor Falkanger
sivilombudsmann

Helga Fastrup Ervik
kontorsjef
forebyggingsenheten

Vedlegg

Kopi til:
Kriminalomsorgsdirektoratet
Justis- og beredskapsdepartementet
Kriminalomsorgen region sørvest
Helse- og omsorgsdepartementet

SIVILOMBUDSMANNEN

BESØKSRAPPORT

Stavanger fengsel

16.–18. august 2016

Innhold

1	Om Sivilombudsmannens forebyggingsmandat.....	4
2	Tortur og umenneskelig behandling	5
3	Sammendrag	6
4	Gjennomføring av besøket	10
5	Om Stavanger fengsel	11
6	Samsoning og sårbare grupper	12
6.1	Samsoning mellom kvinner og menn.....	12
6.2	Kvinneavdelingen i Stavanger fengsel	13
6.3	Særlig sårbare grupper	15
7	Fysiske forhold og aktiviteter	17
7.1	Celler og fellesrom	17
7.2	Uteområder.....	17
7.3	Sysselsetting og aktivitetstilbud.....	18
7.4	Utetid fra celle	19
7.5	Kontaktbetjenter.....	19
8	Inngripende tvangstiltak	20
8.1	Menneskerettslige standarder for bruk av isolasjon	20
8.2	Bruk av sikkerhetscelle ved Stavanger fengsel	20
8.2.1	Rettsgrunnlag	20
8.2.2	Fysiske forhold	21
8.2.3	Omfang og varighet.....	21
8.2.4	Tilsynsrutiner og ivaretagelse	21
8.2.5	Kroppssvisitasjon og bekledning ved innsettelse i sikkerhetscelle	22
8.2.6	Eget ønske om opphold på sikkerhetscelle.....	23
8.3	Utelukkelse fra fellesskapet som et forebyggende tiltak	24
8.3.1	Rettsgrunnlag	24
8.3.2	Omfang og varighet.....	24
8.4	Oppfølging av isolerte innsatte.....	25
8.5	Rettsikkerhet i saksbehandlingen	25
8.5.1	Sikkerhetscellevedtak og tilsynslogg.....	25
8.5.2	Vedtak om utelukkelse fra fellesskap	26
9	Beskyttelse og ivaretagelse.....	27
9.1	Rutiner for forebygging av selvmord	27
9.1.1	Informasjonsutveksling for risikovurdering av sårbare frihetsberøvede.....	27
9.1.2	Rutiner for kartlegging og håndtering av selvmordsrisiko i fengselet	27
9.2	Trygghet	28
9.2.1	Bruk av dobbeltcelle	28

9.3	Mottaksrutiner og informasjon ved innkomst.....	29
9.3.1	Mottaksrutiner og inkomstsamtale	30
9.3.2	Informasjon til utenlandske innsatte	30
10	Helsetjenester	32
10.1	Generelt	32
10.2	Tilgang til helsetjenester.....	32
10.3	Kvinnehelse	32
10.4	Helsetjenestens rolle ved bruk av tvangsmidler	33
10.5	Fortrolighet	34
10.6	Oppfølging av isolerte og andre sårbare	35
10.7	Bruk av tolk	35
11	Kontakt med omverdenen	36
11.1	Besøk.....	36
11.2	Telefon	36

1 Om Sivilombudsmannens forebyggingsmandat

På bakgrunn av Norges tilslutning til tilleggsprotokollen til FNs torturkonvensjon er Sivilombudsmannen gitt et eget mandat for å forebygge tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.¹ Det er opprettet en egen forebyggingsenhet ved Sivilombudsmannens kontor for å gjennomføre mandatet.

Forebyggingsenheten foretar regelmessige besøk til steder der mennesker er fratatt friheten, for eksempel fengsler, politiarrester, psykisk helseverninstitusjoner og barnevernsinstitusjoner. Besøkene kan være varslede eller uvarslede.

På bakgrunn av besøkene skal det avgis anbefalinger med sikte på å forebygge tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.

Sivilombudsmannen, ved forebyggingsenheten, har adgang til alle steder for frihetsberøvelse og til å føre private samtaler med personer som er fratatt friheten. Videre har enheten tilgang til alle nødvendige opplysninger av betydning for forholdene under frihetsberøvelse. Under besøkene søker enheten å avdekke risikofaktorer for krenkelse gjennom egne observasjoner og samtaler med de berørte. Samtaler med de som er fratatt friheten er særlig prioritert.

I arbeidet med å ivareta forebyggingsmandatet har Sivilombudsmannen også utstrakt dialog med nasjonale myndigheter, sivilt samfunn og internasjonale menneskerettighetsorganer.

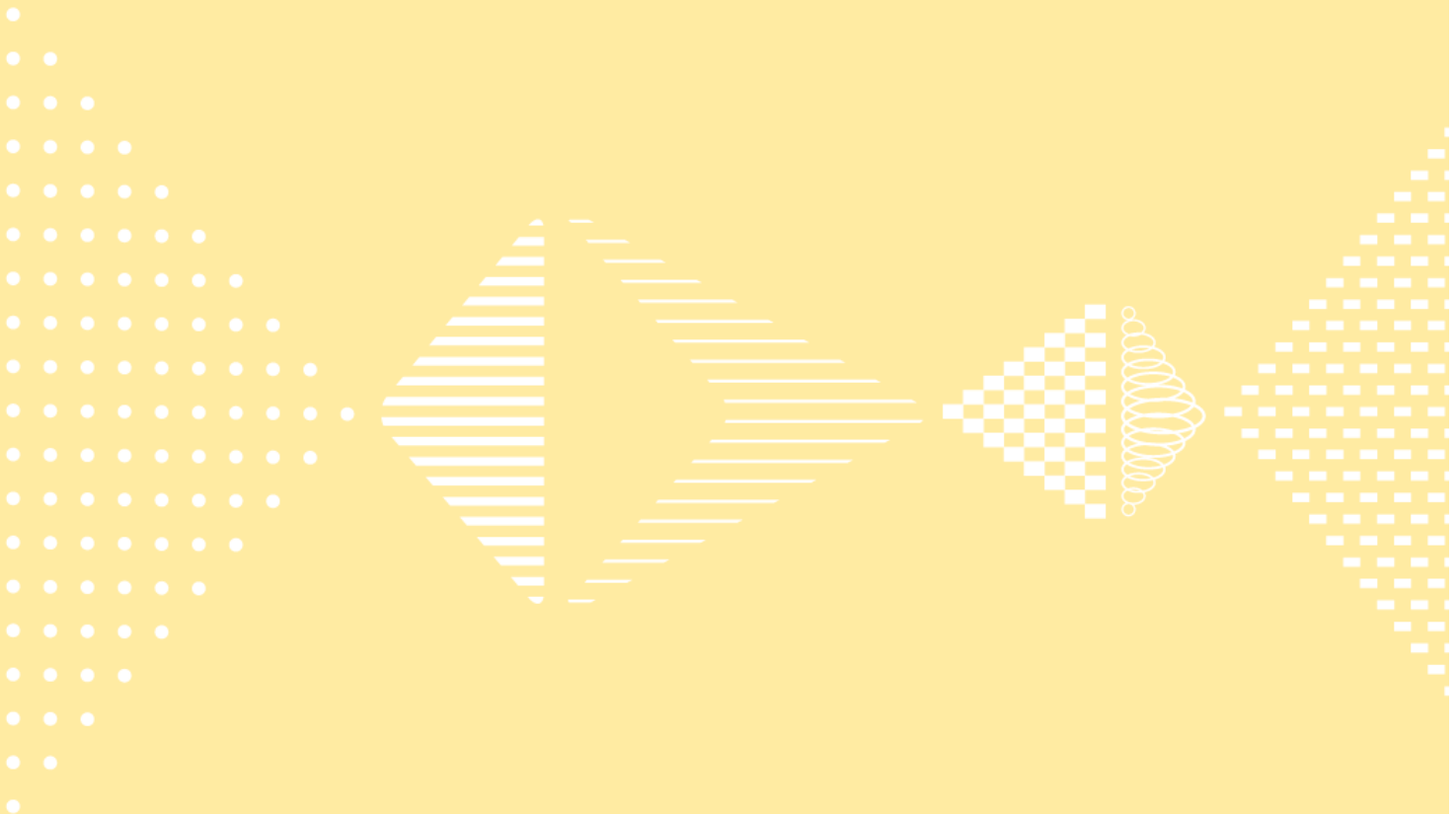
¹ Sivilombudsmannsloven § 3 a.

2 Tortur og umenneskelig behandling

Forbudet mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff er slått fast i en rekke internasjonale konvensjoner som er bindende for Norge.

Sentralt står FNs konvensjon mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff (torturkonvensjonen) vedtatt i 1984. I tillegg nedfelles det samme forbudet i blant annet FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (artikkel 7), FNs barnekonvensjon (artikkel 37), FNs konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (artikkel 15) og den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (artikkel 3). Norge har sluttet seg til alle disse konvensjonene.

Mennesker som er fratatt friheten er mer sårbare for brudd på forbudet mot tortur og umenneskelig behandling. Dette er bakgrunnen for at en tilleggsprotokoll til FNs konvensjon mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff ble vedtatt av FN i 2007.

3 Sammendrag

Sivilombudsmannens forebyggingsenhet besøkte Stavanger fengsel 16. –18. august 2016. Datoen for besøket ble ikke varslet på forhånd. Stavanger fengsel har et høyt sikkerhetsnivå og har plasser for både kvinner og menn. Besøket omfattet hele fengselet, bortsett fra Auklend overgangsbolig.

Fengselets ledelse og de øvrige ansatte bisto velvillig under hele besøket og forebyggingsenheten fikk til disposisjon all informasjonen som ble etterspurt.

Under forebyggingsenhetens besøk ble det særlig vektlagt å undersøke hvordan soningsforholdene var tilrettelagt for kvinner. Dette er fordi Sivilombudsmannens erfaringer fra tidligere besøk er at kvinner i blandede fengsler sjelden opplever likeverdige soningsforhold som menn.

I tråd med internasjonalt regelverk og retningslinjer er kvinneavdelingen i Stavanger fengsel atskilt fra avdelingene for menn. Kvinnene har egen luftegård, egen sykepleier og noen fritidsaktiviteter var kun forbeholdt kvinner. Under andre aktiviteter som arbeid, skole og felles aktiviteter kunne kvinner og menn møtes. I slike situasjoner hadde de ikke lov til å ha fysisk kontakt med hverandre.

Det kom under besøket frem at det etableres individuelle avtaler og ordninger for kvinner med kjent sårbarhet.

Det var igangsatt flere tiltak for å sikre at kvinnene skulle få verdige soningsforhold og føle seg trygge under fengslingen. Både ledelsen og ansatte utviste god innsikt i den sårbarheten kvinner kan oppleve i et blandet fengsel. I samtaler med kvinnene fremkom det at de aller fleste kvinnene ikke opplevde det som problematisk å sitte i Stavanger fengsel. Det antas at en viktig grunn til dette var at fengselet hadde et kontinuerlig fokus på at også kvinnene skal få verdige soningsforhold.

Stavanger fengsel har utarbeidet en handlingsplan for innsatte mellom 18-21 år. Funn fra besøket tydet også på at unge innsatte ble prioritert til ledige plasser i arbeidsdriften og skolen.

Stavanger fengsel har seks dobbeltceller; fire på kvinneavdelingen og to på varetektsavdelingen for menn. I tilfeller der to innsatte plasseres i samme celle om natten er det viktig at fengselet gjennomfører en grundig risikovurdering og at dobbeltcellene prioriteres for tilsyn om natten.

Gjennomgang av rutiner for avdelingene viste at alle avdelingene overholdt den europeiske torturforebyggingskomités (CPT) anbefalinger om minimum utetid fra celle.

Besøket viste at en større andel av de innsatte ikke visste hvem som var deres kontaktbetjent. En del fortalte også at de hadde en kontaktbetjent, men at de ikke hadde snakket sammen siden innkomsten i fengselet og derfor hadde måttet søke hjelp hos andre betjenter.

Gjennomgang av vedtakene viste at sikkerhetscellene ble brukt til sammen 25 ganger i perioden 2015 til juni 2016. Gjennomgang av tilsynsloggen viste at de innsatte på sikkerhetscelle fikk jevnlig tilsyn av betjentene og helsetjenesten. I fengselets rutiner ved bruk av sikkerhetscelle fremkom det at full kroppslig visitering kun skal finne sted hvis det er strengt nødvendig og etter en individuell vurdering. Dette er i tråd med anbefalinger fra den europeiske torturforebyggingskomiteen. Det ble ikke brukt rivesikre klær. Dette benyttes i flere andre institusjoner for å hindre at innsatte med selvmordsrisiko i unntakssituasjoner blir sittende nakne på sikkerhetscelle.

Innsatte fortalte om et jevnt over bra miljø på avdelingene og stor grad av trygghetsfølelse. Under samtalene med innsatte fikk de ansatte gode tilbakemeldinger. Ansatte fortalte om et godt og stabilt arbeidsmiljø.

Forebyggingsenhetens samtaler med innsatte viste at det var stor bevissthet blant ansatte om at visitering av innsatte og urinprøvetaking skal utføres av personer av samme kjønn som innsatte.

Samtaler med innsatte tydet på at de i varierende grad hadde fått spørsmål om psykisk helse eller selvmordstanker ved innkomst. Fengselet opplyste at det var tilsatt en psykolog og en psykiater i deltidsstillinger i fengselet. Videre ble det vist til at det var utviklet en samarbeidsavtale og samarbeidsrutiner mellom fengselet og psykiatrisk divisjon ved Stavanger universitetssykehus.

De kvinnelige innsatte hadde i utgangspunktet kun tilgang til en mannlig lege. Fra et forebyggingsperspektiv er det viktig at innsatte ikke lar være å oppsøke lege eller å gi en åpen beskrivelse av sine helseplager fordi de opplever det som problematisk å ha en åpen relasjon til en mannlig allmennlege.

Tilsynsloggen inneholdt flere notater fra helsetjenestens tilsyn der det fremstod som at helsepersonell hadde anbefalt at vedtak om bruk av sikkerhetscelle skulle opprettholdes. Det understrekes at innsatte alltid skal behandles som pasienter av helsepersonell, og at helsetjenesten aldri skal involveres i beslutninger om opprettholdelse av tvangsmiddelbruk.

Helsetjenestens arbeid overfor isolerte fremstod som noe usystematisk. Det var ikke en fast praksis å besøke isolerte daglig.

Helsetjenesten understreket at det ble brukt telefontolk i alle helsesamtaler der dette var nødvendig og at innsatte aldri brukes som tolk i helsesamtaler.

Det ble i liten grad gitt informasjon i fengselet på andre språk enn norsk, selv om noen få dokumenter var blitt oversatt til engelsk. Informasjon på andre språk enn engelsk var fraværende. Det kom også frem at fengselet sjelden innkaller tolk i andre tilfeller enn ved forkynning av rettsdokumenter. I samtaler med innsatte utrykte mange at de ikke var fornøyd med informasjonen ved innkomst, eller at de ikke hadde forstått det som ble fortalt. Fengselet hadde en tydelig målsetning om å gi alle innsatte informasjon ved innkomsten. Det synes imidlertid å være behov for å styrke dette arbeidet.

Stavanger fengsel tilbyr ikke Skype eller tilsvarende moderne kommunikasjonsmidler til utenlandske innsatte eller innsatte som har familie i Norge som bor langt unna Stavanger fengsel.

Anbefalinger

Samsoning og sårbare grupper

Kvinneavdelingen i Stavanger fengsel

- Kvinner bør motta likeverdig tilbud om rusbehandling som mannlige innsatte.

Særlig sårbare grupper

- Innsatte med nedsatt funksjonsevne bør sikres likeverdige soningsforhold med andre innsatte.

Fysiske forhold og aktiviteter

Kontaktbetjenter

- Det bør sikres at alle innsatte har en kontaktbetjent og at de innsatte har forstått rollen og oppgavene til sin kontaktbetjent.

Inngripende tvangstiltak

Bruk av sikkerhetscelle ved Stavanger fengsel

- Fengselet bør sørge for at sikkerhetscellene er utrustet med nødvendig utstyr som sikkerhetsteppe og klokke, samt at det sikres at utstyr som lysdimmer virker.
- Selvmordsforebyggende klær bør være tilgjengelig for å kunne anvendes som siste utvei etter en konkret vurdering av selvmordsfare.
- Innsatte på sikkerhetscelle bør gis mulighet for opphold utendørs, særlig der oppholdet varer utover 24 timer.

Rettssikkerhet i saksbehandlingen

- Alle vedtak om bruk av sikkerhetscelle bør inneholde en konkret beskrivelse av hvilke mindre inngripende tiltak som har vært forsøkt.
- Det bør alltid fattes vedtak ved opphør av utelukkelse fra fellesskapet etter straffegjennomføringsloven § 37.

Beskyttelse og ivaretagelse

Rutiner for forebygging av selvmord

- Alle nyinnsatte bør få spørsmål om psykisk helse og selvmordstanker ved innkomst i fengselet.
- Fengselet bør sammen med politiet foreta en gjennomgang av rutinene for informasjonsflyt og samhandling ved overføring av sårbare (inkludert selvmordsnære) arrestanter til fengsel for å sikre at disse ivaretas på en trygg måte.

Trygghet

- Fengselet bør utvise stor forsiktighet med å plassere innsatte på dobbeltcelle. Der dette gjennomføres bør det baseres på frivillighet og etter en grundig risikovurdering med skjerpet tilsyn.

Mottaksrutiner og informasjon ved innkomst

- Det bør sikres at alle innsatte ved innkomst mottar muntlig og skriftlig informasjon om sine rettigheter og fengselets rutiner på et språk de forstår.
- Fengselet bør sikre at utenlandske innsatte gis mulighet for bruk av tolk ved behov også i tiden etter innkomstfasen.
- Fengselet bør vurdere å legge til rette for bruk av skjermtolk, blant annet i forbindelse med innkomst.

Helsetjenester

Kvinnehelse

- Det bør legges til rette for at kvinnelige innsatte som av ulike grunner har et ønske om en kvinnelig fastlege, får tilgang til dette.

Helsetjenestens rolle ved bruk av tvangsmidler

- For å ivareta pasienters tillitsforhold til helsevesenet bør fengselets helsetjeneste og eventuelt personell fra legevakt sikre at de aldri utfører medisinske undersøkelser eller gir vurderinger som er, eller oppfattes å være, en godkjenning av fengselets bruk av tvangsmidler.

Fortrolighet

- Fengselet bør sørge for at alle henvendelser til helseavdelingen, herunder til tannlege, fysioterapeut og psykiater, behandles fortrolig. Innsatte bør informeres om at samtalelapper som gjelder innsattes helseforhold kan legges i lukket konvolutt og konvolutter bør gjøres lett tilgjengelig for alle innsatte. Linje for fengselsbetjents underskrift på samtalelapper til helsetjenesten bør fjernes umiddelbart.

Oppfølging av isolerte og andre sårbare

- Helsetjenesten bør sikre at innsatte som sitter på full isolasjon får tilsyn av helsepersonell minimum én gang om dagen.

Kontakt med omverdenen

Telefon

- Fengselet bør legge til rette for at innsatte som ikke har mulighet til å få besøk av familie og venner utenfor fengselet på grunn av lang reisevei, kan få kommunisere med dem via Skype eller tilsvarende nettløsning.

4 Gjennomføring av besøket

I juni 2016 ble Stavanger fengsel varslet om at Sivilombudsmannens forebyggingsenhet ønsket å gjennomføre et besøk til fengselet i løpet av august–september 2016. Nærmere dato for besøket ble det ikke opplyst om. Besøket omfattet hele fengselet, med unntak av Auklend overgangsbolig.

Under besøket ble det gjennomført befaring av avdelinger og fellesrom, besøksrom, sikkerhetsceller og uteområder med mer. Etter befaringsrunden ble det gjennomført en kort samtale med ledelsen ved fengselet.

Det ble gjennomført tilsammen 37 samtaler med innsatte. Disse ble foretatt både på de innsattes celler og i ulike møterom. Betjentene var ikke tilstede under intervjuene. Intervjuene foregikk enten på norsk eller engelsk. Det ble benyttet tolk under fire av intervjuene.

Underveis i besøket ble det gjennomført samtaler med fengselsbetjenter, helsetjenesten, psykolog, fritidsleder og prest.

Besøket ble avsluttet med et møte med ledelsen hvor foreløpig funn og anbefalinger ble presentert. Besøket ble meget godt tilrettelagt av fengselets ledelse og ansatte.

Under besøket deltok følgende fra Sivilombudsmannens kontor:

- Helga Fastrup Ervik, kontorsjef, jurist
- Jonina Hermannsdottir, seniorrådgiver, kriminolog
- Aina Holmén, seniorrådgiver, psykolog
- Mette Jansen Wannerstedt, seniorrådgiver, sosiolog
- Johannes Flisnes Nilsen, rådgiver, jurist
- Jonatan Michaeli, førstekonsulent, jurist ved klagesaksavdeling hos Sivilombudsmannen

5 Om Stavanger fengsel

Stavanger fengsel har 68 plasser på høyt sikkerhetsnivå, fordelt på både kvinner og menn. I tillegg er Auklend overgangsbolig en del av Stavanger fengsel. Denne har plass til 13 innsatte, både kvinner og menn. Overgangsboligen var ikke en del av dette besøket.

Fengselet hadde tilsammen seks dobbeltceller.² Fire av disse var på kvinneavdelingen, mens det var to dobbeltceller på varetektsavdelingen.

I juni 2016 hadde Stavanger fengsel en beleggsprosent på 98,6 prosent.

Gjennomsnittlig domslengde for menn er nærmere 600 dager og for kvinner 633 dager.

Det er fire avdelinger med høyt sikkerhetsnivå i Stavanger fengsel:

1. Avdeling varetekt: plass til 22 mannlige innsatte, fordelt på 20 celler.
2. Avdeling nord: plass til 19 mannlige innsatte, alle har egne celler.
3. Avdeling syd-rusmestring: plass til 14 mannlige innsatte, alle har egne celler.
4. Kvinneavdelingen: plass til 17 kvinnelige innsatte, fordelt på 13 celler.

På besøkstidspunktet hadde fengselet tilsammen 20 utenlandske innsatte.

² Plassering på dobbeltcelle betyr at to innsatte deler en celle som er beregnet for to personer, i motsetning til dublering der to innsatte deler en celle beregnet for én person.

6 Samsoning og sårbare grupper

6.1 Samsoning mellom kvinner og menn

Kvinner i fengsel er på flere områder en særlig utsatt og sårbar gruppe. De har i større grad enn mannlige innsatte vært utsatt for seksuelle overgrep som ofte fører til traumer, skam og skyldfølelse. Mange kvinnelige innsatte sliter med dårlig selvfølelse som følge av vanskelige oppvekstvilkår og traumatiske opplevelser, blant annet som følge av seksuelle overgrep og prostitusjonen. Kvinner har også andre helseplager enn menn og flere har infeksjonssykdommer. Forskning tyder også på at andelen tyngre rusmisbruk er høyere blant kvinnelige enn mannlige innsatte.³

I en studie gjennomført i tre kvinnefengsler i Norge hadde 57 prosent av de kvinnelige innsatte vært utsatt for seksuelle overgrep i voksen alder, og 42 prosent hadde vært utsatt for seksuelle overgrep som barn.⁴ En annen studie blant 316 innsatte i syv norske fengsler viste at kvinnelige innsatte, i større grad enn mannlige innsatte, sliter med angst, alvorlig depresjon og selvmordstanker.⁵ En nyere og mer omfattende studie av den psykiske helsen blant innsatte i norsk fengsler fant en svært høy grad av psykiske lidelser blant både menn og kvinner, herunder angstlidelser og rusrelaterte lidelser.⁶ Denne undersøkelsen fant også at kvinnelige innsatte var langt mer belastet av psykiske lidelser og rusproblematikk enn menn, sammenliknet med befolkningen forøvrig.

Blant annet for å beskytte kvinner mot seksuell trakassering og overgrep slås det fast i Mandelareglene at kvinnelige innsatte skal holdes fysisk atskilt fra mannlige innsatte.⁷ I den europeiske torturforebyggingskomité (CPTs) standarder står følgende:

«As a matter of principle women deprived of their liberty should be held in accommodations which are physically separate from that occupied by any men being held in the same establishment.»⁸

I Meld. St.12 (2014–2015) *Utviklingsplan for kapasitet i kriminalomsorgen* fremkommer det at:

«Kvinner skal skjermes fra mannlige innsatte. Det innebærer både bygningsmessig og innholdsmessig tilrettelegging. Erfaring tilsier at dette best kan skje i særskilte fengsler eller avdelinger for kvinner. Dette må veies opp mot hensyn til nærhet til hjemsted og særskilt i forhold til kvinner som har familie og barn.»

Videre presiseres det i Prop. 1 S (2014–2015) *Justis og beredskapsdepartementet* at:

«Det er et mål at kvinner og menn skal ha likeverdige forhold både innholdsmessig og materielt under straffegjennomføring. Kvinner skal som hovedregel gjennomføre straff i egne fengsler. Dersom kvinner

³ Kriminalomsorgen (2015) *Likeverdige forhold for kvinner og menn under kriminalomsorgens ansvar*, og St.meld. nr. 37 *Straff som virker-mindre kriminalitet – tryggere samfunn*.

⁴ Amundsen, Marie-Lisbeth (2010) *Bak glemselens slør*, Fontene.

⁵ Amundsen, Marie-Lisbeth (2011) *Kjønnsforskjeller i psykisk helse i norske fengsler*. Nordisk tidsskrift for Helseforskning, nr. 2-2011, 7 årgang.

⁶ Cramer, Victoria (2014) *Forekomst av psykiske lidelser hos domfelte i norske fengsler*, Kompetansesenter for sikkerhets-, fengsels- og rettspsykiatri, Helseregion Sør-Øst, Projektrapport 2014-1.

⁷ FNs standard minimumsregler for behandling av innsatte (Mandelareglene), vedtatt av FNs generalforsamling 17. desember 2015, regel 11 (a).

⁸ Den europeiske torturforebyggingskomité (CPT), CPT standards, CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2015, side 94, punkt 24.

skal gjennomføre straff i fengsler med mannlige innsatte, skal det skje i særskilte skjermede avdelinger med tilrettelagt tilbud.»

Det trekkes også frem at kvinnelige og mannlige innsatte skal ha likeverdige forhold under straffegjennomføringen både innholdsmessig og materielt.

I Prop 1S (2014–2015) *Justis- og beredskapsdepartementet*, fremkommer det at kriminalomsorgen arbeider målrettet for å forbedre soningsforholdene for kvinnelige innsatte. I 2015 leverte en tverrfaglig arbeidsgruppe rapporten *Likeverdige forhold for kvinner og menn under kriminalomsorgens ansvar* til Kriminalomsorgsdirektoratet. Rapporten inneholder til sammen 54 forslag til tiltak for å bedre forholdene for kvinnelige innsatte i norske fengsler. I forbindelse med dette har Kriminalomsorgsdirektoratet varslet at det i 2016 vil komme en strategi for bedring av forholdene for kvinner i fengsel. Strategien vil omfatte konkrete tiltak for å forbedre soningsforholdene for kvinner slik at alle innsatte, uavhengig av kjønn, kan få et likeverdig tilbud.

Sivilombudsmannen vil følge med på dette arbeidet.

6.2 Kvinneavdelingen i Stavanger fengsel

I tråd med internasjonalt regelverk og retningslinjer er kvinneavdelingen i Stavanger fengsel atskilt fra avdelingene for menn. Kvinneavdelingen i fengselet drives etter prinsippene om miljøarbeid. Flere av de ansatte på avdelingen har gjennomgått kurs i miljøarbeid hos Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS. I følge fengselet ble det ikke plassert kvinner på varetektsavdelingen. Varetektsinnsatte kvinner som var ilagt restriksjoner, kunne plasseres i en del av kvinneavdelingen som kunne avskjermes fra fellesskapet.

I følge fengselet har mange av kvinnene omfattende psykiske og fysiske helseutfordringer. En av sykepleierne på helseavdelingen hadde fast ansvar for kvinneavdelingen.

Selv om kvinner og menn soner i atskilte avdelinger kan de møtes under skole, aktiviteter og i ulike arbeidssituasjoner. I slike situasjoner har de ikke lov til å ha fysisk kontakt med hverandre. Denne regelen fremstår først og fremst for å beskytte kvinnene mot uheldige relasjoner med mannlige innsatte, mulig sexpress eller andre former for utnyttelse av kvinner i en sårbar situasjon. Selv om fengselet ga uttrykk for å ha stor bevissthet om viktigheten av å holde kvinner og menn atskilt, fikk forebyggingsenheten høre at det har oppstått forhold mellom kvinnelige og mannlige innsatte innenfor murene.

Association for the Prevention of Torture (APT) og Penal Reform International (PRI) trekker frem i sin guide at begrenset kontakt mellom kvinnelige og mannlige innsatte kan bidra til en viss normalisering av livet i fengsel, og til at kvinner får et bredere program og aktivitetstilbud.⁹ APT og PRI understreker at en slik ordning må være basert på kvinnes samtykke og i situasjoner der fengselet kan ivareta sikkerheten på en tilstrekkelig god måte.

Ledelsen og ansatte ga uttrykk for å vise stor forståelse for den sårbarheten kvinnene kunne oppleve i et blandet fengsel. Det var igangsatt flere tiltak for å sikre at kvinnene skulle få verdige soningsforhold og føle seg trygge under fengslingen. I samtaler med kvinnene fremkom det at de aller fleste kvinnene opplevde det som uproblematisk å sitte i et blandet fengsel.

⁹ Association for the Prevention of Torture og Penal Reform International (2013) *Women in detention: a guide to gender-sensitive monitoring*.

Forskyvningen i maktforhold som oppstår mellom mennesker når noen fratas friheten, kan av ulike grunner gjøre kvinner ekstra utsatte. Som det har fremkommet, har mange kvinnelige innsatte tidligere vært utsatt for overgrep og ulike former for seksuell utnyttelse. For disse kvinnene kan det være en ekstra belastning å måtte forholde seg til mannlige betjenter. Ulikhet i maktforhold mellom kvinner og menn er bakgrunnen for at Mandelareglene slår fast at kvinnelige ansatte skal være ansvarlige for kvinnelige innsatte.¹⁰

CPT standardene presiserer følgende:

«[...] persons deprived of their liberty should only be searched by staff of the same gender and that any search which requires an inmate to undress should be conducted out of the sight of custodial staff of the opposite gender.»¹¹

Forebyggingsenheten la særlig vekt på å undersøke fengselets rutiner i de tilfellene der innsatte kunne komme i særlig sårbar situasjon overfor en mannlig ansatt, som for eksempel under visitering eller urinprøvetaking. Funnene tydet på stor bevissthet om at visitering og urinprøvetaking av innsatte alltid skal utføres av en betjent av samme kjønn. Ingen av kvinnene i enheten snakket med hadde opplevd visitering eller urinprøvetaking av andre enn betjenter av samme kjønn som dem selv. Det samme gjaldt mannlige innsatte.

Forebyggingsenheten ble fortalt under besøket at det alltid etableres individuelle avtaler og ordninger for kvinner med kjent sårbarhet.

Funn under besøket tydet på at kvinnes behov i fengselet i stor grad ble forsøkt ivarettatt og at det var stor bevissthet om mange av de kvinnesensitive utfordringene mange av dem står overfor. Samtidig avdekket besøket at samsoning medfører en del utfordringer, særlig for de kvinnelige innsatte.

Stavanger fengsel har én rusmestringsavdeling i fengselet. For å sikre at kvinner og menn soner atskilt har kvinner ikke tilgang til rusmestringsavdelingen. I stedet får de tilbud om en russamtale og individuelle samtaler fra spesialisthelsetjenesten v/psykiatrisk ungdomsteam Sandnes to ganger per måned. Dette oppleves som lite, særlig på bakgrunn av fengselets risikorapport der det fremkommer at de fleste kvinnelige innsatte sliter med et rusproblem. I samtaler med kvinnelige innsatte framkom det ønsker om å delta på flere rusmestringstiltak.

Kvinneavdelingen var organisert som en fellesskapsavdeling, men arealet på fellesområdet var ikke tilpasset 17 innsatte. Avdelingen hadde fire dobbeltceller. Disse forholdene opplevdes som krevende for mange av kvinnene og gjorde at flere opplevde å ha liten privatsfære.

Ettersom fengselet kun hadde én kvinneavdeling medførte dette liten mulighet for fleksibilitet i plasseringen av innsatte. Alle kvinner fra regionen må sone sammen uansett type dom, slektskap, vennskap og uvennskap. Dette kunne, i følge ansatte, føre til høyt konfliktnivå på avdelingen.

Nesten alle fritidstilbud og arrangementer som kvinnene fikk tilbud om var sammen med menn. Som regel var mennene i flertall i disse situasjonene. Fengselet var klar over at kvinner hadde takket nei til tilbud fordi de følte seg utrygge sammen med mannlige innsatte eller på grunn av tidligere relasjoner som vanskeliggjorde en slik kontakt. Dette kunne føre til større isolering for kvinnene.

¹⁰ Mandelareglene, regel 81 nr. 3.

¹¹ CPT standards, side 94, avsnitt 23.

Lufttegården til kvinnene fremstod som gjennomtenkt utformet. Den var fysisk avskjermet fra resten av fengselet slik at det ikke var innsyn i lufttegården fra mannsavdelingene. Det var mulighet for å spille volleyball, basketball, enkel trening, samt at det var en liten fiskedam med rennende vann. Det var både benker og grønne områder og det var mulighet for å stå under tak i tilfelle regn. Samtidig bekreftet fengselet at den ikke var egnet for joggetur eller rask gange. Denne utfordring hadde fengselet valgt å løse ved å tillate kvinner å ta en joggetur i den store lufttegården. Det er viktig at fengselet fortsetter å tilby de kvinnelige innsatte dette.

Likeverdige soningsforhold

Ledelsen og ansatte ved Stavanger fengsel syntes å arbeide systematisk for å tilby likeverdige soningsforhold for kvinner og menn. Et eksempel på dette var at på fellesarrangementer for begge kjønn fikk kvinnene lov til å komme først inn i rommet og sette seg. Dette for å gi dem mulighet til fritt å velge den sitteplassen de opplevde som mest trygg og unngå å bli møtt med ubehagelig oppmerksomhet når de kom inn i rommet.

Anbefalinger

- Kvinner bør motta likeverdig tilbud om rusbehandling som mannlige innsatte.

6.3 Særlig sårbare grupper

Unge under 23 år

Fengselet opplyste at de i perioder hadde hatt innsatte under 18 år og at de til enhver tid har en større gruppe av både kvinner og menn mellom 18-21 år. Fengselet har utarbeidet en egen handlingsplan for denne gruppen. I denne framkommer det blant annet at det skal etableres kvalitetssikrede rutiner sammen med skole og verksdrift, slik at denne gruppen blir fanget opp og fulgt tett opp. Videre fremkommer det at alle innsatte under 23 år skal være kartlagt innen to uker, og at det skal utarbeides en individuell framdriftsplan i samarbeid med kontaktbetjenten.

Fengselet informerte om at unge innsatte skal prioriteres til ledige plasser i arbeidsdriften og skolen. Forebyggingsenheten snakket med flere innsatte som var yngre enn 23 år under sitt besøk. Funnene fra disse samtalene bekreftet at de i all hovedsak hadde fått tilbud om arbeid eller skole.

I samtale med ledelsen fremkom det at Kriminalomsorgen region sørvest samarbeider med Bjørgvin ungdomsfengsel i de tilfellene unge innsatte vurderes overført dit.

Utviklingshemmede

Forskning¹² tyder på at en av ti innsatte i norske fengsler har så store lærevansker at det tilsvarer en lett grad av utviklingshemning.¹³ Denne utfordring syntes ledelsen ved Stavanger fengsel å ta på alvor.

¹² Søndena, Erik (2009) *Intellectual disabilities in the criminal system*, Trondheim: NTNU.

¹³ Utviklingshemning er en betegnelse på medfødt eller tidlig ervervet kognitiv svikt. Kognitiv svikt fører til at funksjoner som tenkning, oppmerksomhet, hukommelse, læring og språkforståelse er redusert. (Kilde: Norsk forbund for utviklingshemmede).

I følge fengselet har de mottatt innsatte som er lettere psykisk utviklingshemmet. I slike tilfeller etablerer fengselet en individuell handlingsplan for den enkelte domfelte. Det undersøkes også om det foreligger en prejudisiell observasjon av den innsatte.¹⁴ Dersom den ikke foreligger, vil helseavdelingen vurdere henvisning til en slik observasjon. Fengselet har også ved flere tilfeller fått oppnevnt verge for innsatte som har blitt vurdert å ha en utviklingshemning, for å sikre ivaretagelsen av deres interesser og rettssikkerhet. Det kom frem at fengselet i et lite antall tilfeller hadde mottatt personer med et kognitivt fungeringsnivå som tilsa at de ikke burde vært i et fengsel.

Fengselet påpekte at denne gruppen syntes å være en voksende gruppe i fengselet.

Personer med nedsatt funksjonsevne

Stavanger fengsel har i perioder svært syke innsatte og innsatte som må benytte rullestol, rullator eller elektrisk rullestol. Det finnes en heis i fengselet, men ledelsen pekte på at hverken cellene eller fellesskapsområdene var tilrettelagt for innsatte med nedsatt funksjonsnivå. Ved behov for hjelp til vask, stell og påkledning utover ordinær arbeidstid til ansatte på helseavdelingen, benyttes hjemmehjelpstjenesten i Stavanger kommune.

Innsatte med spesielle behov prioriteres til enecelle.

Transpersoner¹⁵

Selv om Stavanger fengsel ikke var kjent med om transpersoner hadde vært innsatt i fengselet, hadde de gjort mange refleksjoner om hvordan en slik situasjon bør løses. Det var hentet inn informasjon fra ulike ressurspersoner, og temaet var tatt opp både blant ansatte og innsatte.

I følge Lov om endring av juridisk kjønn, som trådte i kraft i juni 2016, har personer over 16 år rett til å endre juridisk kjønn uten å ha gjennomgått en såkalt kjønnsbekreftende behandling. Hvordan verdige soningsforhold og sikkerhet under soning i norske fengsler skal ivaretas for disse personene, fremstår som uavklart.

Personer i dobbeltcelle

Det var seks dobbeltceller i fengselet; fire på kvinneavdelingen og to på varetektsavdelingen. Bruk av dobbeltcelle kan av flere grunner innebære risiko for innsatte og gjøre dem mer sårbare for krenkelser. Se nærmere omtale om bruk av dobbeltcelle i kapittel 9.2.1 *Bruk av dobbeltcelle*.

Anbefalinger

- Innsatte med nedsatt funksjonsevne bør sikres likeverdige soningsforhold med andre innsatte.

¹⁴ Prejudisiell observasjon er en psykiatrisk vurdering som gjøres i tilfeller hvor påtalemyndighetene stiller spørsmål ved siktedes tilregnelighet. Med utgangspunkt i straffelovens utilregnelighetsbestemmelser vurderes hvorvidt det er behov for fullstendig judisiell observasjon. (Kilde: Oslo universitetssykehus).

¹⁵ Transpersoner er et samlebegrep som inkluderer alle «kjønnsoverskridere» - fra transvestitter, som tidvis kler seg om, til dem som hele eller det meste av tiden lever i et kjønnsuttrykk som samsvarer med deres opplevde kjønnsidentitet - og til dem som har så stort ubehag med å leve i det kjønnet de ble tildelt ved fødselen at de må endre dette ved hormonell og/eller kirurgisk hjelp. (Kilde: Forbundet for transpersoner i Norge).

7 Fysiske forhold og aktiviteter

7.1 Celler og fellesrom

Alle enkeltcellene på avdelingen for menn hadde en størrelse på nesten syv kvadratmeter, mens dobbeltcellene var i underkant av ni kvadratmeter. Størrelsen på cellene på kvinneavdelingen var rundt ni kvadratmeter. Dette gjaldt både enkelt- og dobbeltceller. Standard inventar på cellene var seng (køyeseng på dobbeltcellene), skrivebord, TV, stol, lite kjøleskap, et åpent skap for oppbevaring, lukket klesskap, toalett uten lokk og vask i stål. Alle cellene hadde egne toaletter på cellene og noen hadde egen dusj.

Fellesskapsrommene på avdelingene hadde ulik størrelse. Kvinneavdelingens fellesskapsrom var for lite til at alle 17 innsatte kunne oppholde seg der samtidig. Gangene i fengselet var rene og godt vedlikeholdt, og det ble fortalt at de ble malt ofte for å sikre et godt innemiljø.

Fengselet hadde en gymsal som både ble brukt til fysiske aktiviteter og til større arrangementer. Det fremkom av ukeplaner at kvinner kunne bruke denne uten at det var mannlige innsatte tilstede.

7.2 Uteområder

Mulighet for fysisk aktivitet i friluft er viktig for innsattes velferd, og uteområdene i et fengsel bør legge til rette for og stimulere til aktiviteter i friluft. CPT vektlegger dette i sin standard for fengsler.¹⁶ Mandelareglene fastsetter også at utendørsarealer skal gjøre det mulig for innsatte å ha fysisk aktivitet.¹⁷ Et tilrettelagt uteområde vil derfor være et godt tiltak for å forebygge både fysiske og psykiske plager hos innsatte. Fengselet orienterte om at alle innsatte får minimum én time lufting hver dag. Innsatte som ikke ønsket lufting, ble innlåst i den samme perioden.

Kvinnelige og mannlige innsatte har hver sin luftegård. Luftegården som var tilknyttet kvinneavdelingen fremstod som både godt gjennomtenkt og oversiktlig. Det var mulighet for ulike fysiske aktiviteter, en liten fiskedam med rennende vann, benker og grønne områder og det var mulighet for å stå under tak i tilfelle regn (se kapittel 6.2 *Kvinneavdelingen i Stavanger fengsel*).

I tillegg var det et veksthus der det ble dyrket grønnsaker. Dette var skjermet fra andre innsatte og det var et lavterskeltiltak for å motivere kvinner til å være i aktivitet utenfor cellen.

Mannlige innsatte hadde tilgang til en stor luftegård der de innsatte hadde mulighet til å spille fotball, basketball, volleyball, tennis eller ha uteskole. Det fantes flere sittegrupper og grønne områder og det var god mulighet for løpetrening i luftegården.

I tilknytting til varetektsavdelingen lå det en stråleluftegård. Den var 13 kvadratmeter, med vegger av mur og med gitter som tak. Veggene var dekorert med graffiti og den hadde en benk. Det framkom under besøket at mange innsatte ikke ønsket å bruke denne luftegården fordi den opplevdes som liten og trang.

Det ble fortalt at innsatte som isolerte seg på egen celle, ofte fikk tilbud om å lufte alene i den store luftegården. Dette er et godt tiltak for å redusere mulige skadevirkninger av isolasjon.

¹⁶ CPT standards, side 18, punkt 48.

¹⁷ Mandelareglene, regel 23, nr. 2.

7.3 Sysselsetting og aktivitetstilbud

Kriminalomsorgen skal legge til rette for at innsatte får et aktivitetstilbud på dagtid.¹⁸ Et godt utbygd aktivitetstilbud er viktig for å gi de innsatte en meningsfull progresjon i straffegjennomføringen. Retten til opplæring er nedfelt i internasjonale konvensjoner og anbefalinger, og skal sikre at både norske og utenlandske innsatte får et opplæringstilbud de kan ha utbytte av.¹⁹ I punkt 26.3 i de europeiske fengselsreglene framkommer det at «Arbeidet som tilbys, skal så vidt mulig være av en slik art at det opprettholder eller øker de innsattes evne til å forsørge seg etter løslatelsen». Videre har CPT påpekt at kvinner som er fratatt friheten, skal ha mulighet til like meningsfullt arbeid som mannlige innsatte.²⁰

Sysseletting, skole og fritidsaktiviteter

Stavanger fengsel har arbeidsplasser for innsatte på kjøkkenet, i fengselsvaskeriet, mekanisk avdeling, teknisk arbeid/vedlikehold og ulike renholdsoppgaver på avdelingene (såkalt «ganggutt»/«gangjente»).

Stavanger fengsel har en egen skoleavdeling, som er en filial av Randaberg videregående skole. I tillegg tilbyr Røde Kors leksehjelp for innsatte en gang i uken.

Fengselet hadde en egen fritidsleder som har som hovedoppgave å organisere fritidsaktiviteter for innsatte. Fritidsaktivitetene foregikk stort sett i løpet av to timer på ettermiddagen. Tilbudene inkluderte organisert trening med instruktør, bingo, teatergruppe, fotballkamper og grilling med mer. De fleste aktivitetene var rettet mot begge kjønn. I tillegg hadde de innsatte mulighet til å delta på ulike aktiviteter i fengselet som arrangeres av eksterne frivillige organisasjoner.

Stavanger fengsel ga inntrykk av å jobbe kreativt og aktivt for å styrke aktivisering av innsatte. Dette kom fram både i samtaler med innsatte og under befaringen. Særlig ble det lagt vekt på å sikre at unge innsatte raskt kom i arbeid eller andre aktiviteter under soning. Dette er positivt.

Det syntes også å bli jobbet systematisk med å motivere innsatte til å være i aktivitet utenfor cellene. Et av tiltakene var å gi flere innsatte på hver avdeling renholdsoppgaver. Varetektsinnsatte ble også gitt mulighet til å søke arbeid og aktiviseringstilbud på lik linje med de som sonet dom. Dette samsvarer med Mandelareglene, regel 116, som slår fast at varetektsfengslede skal kunne arbeide dersom de selv ønsker det.

På de fleste arbeidsplassene og i skoleavdelingene var mannlige innsatte i majoritet. Fengselet var oppmerksom på at dette kan medføre at enkelte kvinner vil vegre seg for å søke seg dit. Det var derfor etablert et lavterskeltilbud i et veksthus som lå skjermet til nært kvinneavdelingen og der kun kvinner hadde tilgang. Dette er et positivt tiltak for å skjerme kvinnene og respektere deres behov for å ikke måtte forholde seg til mannlige innsatte.

Under besøket kom det fram at det ikke var nok sysselsettingsplasser til å kunne tilby alle innsatte arbeid hele dagen. Det ble opplyst at fengselet vurderte å fordele arbeidsplassene slik at noen jobbet før lunsj og andre etter lunsj. Det ble videre opplyst at fengselet var i gang med å legge til rette for et lavterskeltilbud for enkelt håndarbeid i ett av felleslokalene for å øke de innsattes tid utenfor cellen.

¹⁸ Straffegjennomføringsloven § 18 og Mandelaregel 4 nr. 2.

¹⁹ St.Meld. nr. 37 (2007–2008) *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*.

²⁰ CPT standards, side 94, punkt 25.

Samtaler med innsatte tydet på at de som er i arbeid eller skole stort sett trives, men det fremkom også at flere ønsket seg større variasjon av både skole og arbeidstilbud.

7.4 Utetid fra celle

Manglende aktivisering og menneskelig kontakt kan utgjøre en risiko for innsattes helse, velferd og soningsprogresjon. Den europeiske torturforebyggingskomité (CPT) påpeker i sine standarder at innsatte bør ha minst åtte timer utetid fra celle i løpet av en dag.²¹

Gjennomgang av rutiner for avdelingene viste at alle avdelingene overholdt den europeiske torturforebyggingskomités anbefalinger om minimum utetid fra celle.

Alle innsatte som ikke har restriksjoner av retten eller er fratatt retten til fellesluft av andre grunner, kan oppholde seg i luftegården én gang om dagen i ukedagene og to ganger om dagen i helgene. I sommerperioden blir utetiden utvidet med 30 minutter hver dag. Innsatte med isolasjon og andre restriksjoner av retten skal gis mulighet til å bruke luftegården minimum en time om dagen. Hovedregelen er at disse må gjennomføre denne tiden i stråleluftegården.

I samtaler med innsatte fremkom det at mange fikk tilbud om ekstra trening eller andre aktiviteter som, i følge innsatte, er med på å få bort negative tanker. Å sikre individuell oppfølging i slike tilfeller er en god praksis.

7.5 Kontaktbetjenter

Besøket viste at en større andel av de innsatte ikke visste hvem som var deres kontaktbetjent.²² En del fortalte også at de hadde en kontaktbetjent, men at de ikke hadde snakket sammen siden innsikten i fengselet og derfor hadde måttet søke hjelp hos andre betjenter.

Kontaktbetjenten har en viktig rolle overfor innsatte. Det er derfor problematisk at så mange innsatte ikke kjenner til eller ikke har en relasjon til sin kontaktbetjent. Det er viktig at fengselet forsikrer seg om at alle innsatte har forstått rollen til kontaktbetjenten.

Anbefalinger

- Det bør sikres at alle innsatte har en kontaktbetjent og at de innsatte har forstått rollen og oppgavene til sin kontaktbetjent.

²¹ CPT standards, side17, punkt 47.

²² Hovedoppgavene til en kontaktbetjent er å sikre at den innsatte får informasjon om fengselet og hvilke rettigheter og plikter han eller hun har, at problemer, behov og ressurser blir kartlagt snarest mulig etter innsettelsen, å støtte og motivere den innsatte, å være et bindeledd mellom den innsatte og fengselet for øvrig, å medvirke til prosessen med å planlegge tiden etter soning, og å bistå ved henvendelser utad, for eksempel til sosialkontor, arbeidskontor og undervisningsmyndigheter.

8 Innгриpende tvangstiltak

8.1 Menneskerettslige standarder for bruk av isolasjon

Straffegjennomføringsloven gir hjemmel til å utelukke innsatte fra fellesskap med andre innsatte etter § 37 og til innsettelse i sikkerhetscelle etter § 38. Begge inngrepene vil, avhengig av varighet og regime, kunne utgjøre isolasjon.

FNs minimumsstandarter for behandling av innsatte (Mandelareglene) definerer isolasjon («solitary confinement») slik:

«solitary confinement shall refer to the confinement of prisoners for 22 hours or more a day without meaningful human contact.»²³

Isoasjon skal, ifølge Mandelareglene, kun benyttes i ekstraordinære tilfeller som en siste utvei, for så kort tid som mulig og med uavhengig klagemulighet, og kun etter godkjenning av en kompetent myndighet.²⁴

Det norske lovverket tillater i dag bruk av hel utelukkelse fra fellesskapet i inntil ett år av gangen. I den grad hel utelukkelse fra fellesskapet utgjør isolasjon slik dette er definert i Mandelareglene, bør det foretas en ny vurdering av forholdet mellom Mandelareglene og straffegjennomføringsloven § 37. Sivilombudsmannen vil følge dette opp overfor Justis- og beredskapsdepartementet.

Isoasjon kan ha alvorlige konsekvenser for innsattes psykiske helse og kan fremprovosere økt aggresjon og svekke impulskontroll.²⁵ Det utgjør også en økt risiko for selvmord blant innsatte.²⁶ Kunnskapen som foreligger om isolasjon og risiko for selvmord, selvskading og utvikling av alvorlige psykiske lidelser tilsier at isolasjon bare bør brukes som en siste utvei, og at varigheten skal være så kort som mulig.

For å sikre at isolasjon kun benyttes i ekstraordinære tilfeller er det avgjørende at fengslene har gode strategier for forebygging av situasjoner som kan føre til isolasjon.

8.2 Bruk av sikkerhetscelle ved Stavanger fengsel

8.2.1 Rettsgrunnlag

I henhold til straffegjennomføringsloven § 38 kan kriminalomsorgen ta i bruk sikkerhetscelle for å:

²³ Mandelareglene, regel 44.

²⁴ Mandelareglene, regel 45 nr. 1.

²⁵ For en oppsummering av forskningsfunn, se Sharon Shalev (2008) *A Sourcebook on Solitary Confinement*, LSE/Mannheim Centre for Criminology, sidene 15-17.

²⁶ Andersen et al., *A Longitudinal Study of Prisoners on Remand: Repeated Measures of Psychopathology in the Initial Phase of Solitary versus Nonsolitary Confinement*, 2000; Grassian, *Psychiatric Effects of Solitary Confinement*, 2006; Kaba et al., *Solitary Confinement and Risk of Self-Harm Among Jail Inmates*, 2014; Daniel & Fleming, *Suicides in a State Correctional System*, 2006; Duthé, Hazard, Kensey, and Shon, *Suicide among male prisoners in France: a prospective population-based study*, 2013; Felthous, *Suicide Behind Bars: Trends, Inconsistencies, and Practical Implications*, 2011; Konrad et al., *Preventing suicide in prisons Part I: Recommendations from the International Association for Suicide Prevention Task Force on Suicide in Prisons*, 2007; Patterson & Hughes, *Review of Completed Suicides in the California Department of Corrections and Rehabilitation*, 1999 to 2004, 2008.

- a) hindre alvorlige angrep eller skade på person, herunder for å hindre en innsatt i å skade seg selv,
- b) hindre iverksettelse av alvorlige trusler eller betydelig skade på eiendom eller,
- c) hindre rømning eller unnvikelse fra fengsel.

Tiltaket kan bare benyttes dersom forholdene gjør det strengt nødvendig og dersom mindre inngripende tiltak forgjeves har vært forsøkt eller åpenbart vil være utilstrekkelig. Det skal fortløpende vurderes om det er grunnlag for å opprettholde tiltaket.

8.2.2 Fysiske forhold

Under befaringen besøkte forebyggingsenheten fengselets to sikkerhetsceller. Det fantes en flyttbar sikkerhetsseng som kunne flyttes inn i en av sikkerhetscellene ved behov. Denne har ikke vært i bruk i perioden 2015 fram til forebyggingsenhetens besøk.

Begge sikkerhetscellene målte rundt seks kvadratmeter og renholdet var tilfredsstillende på besøkstidspunktet. Lystilgang utenfra var tilfredsstillende. Det var lysdimmer på begge cellene for å dempe lys i taket, men kun en av disse fungerte på besøkstidspunktet. Både luftkvalitet og temperatur var tilfredsstillende. Det var en enkel madrass på gulvet. Toalettet var nedfelt i gulvet og det var en luke ved gulvet for å skyve inn mat. Tallerkener og kopper av papp var tilgjengelige.

På den ene cellen var en klokke synlig for innsatte, mens dette manglet i den andre cellen. Det ble registrert god fargekontrast mellom vegg og gulv. Tilgang til klokke og fargekontrast på celle er viktig for å forebygge at innsatte blir desorienterte.

8.2.3 Omfang og varighet

Gjennomgang av vedtakene viste at sikkerhetscellene ble brukt tilsammen 25 ganger i perioden 2015 til juni 2016. Vedtakene inneholdt ikke informasjon om når oppholdene på sikkerhetscelle ble avsluttet. I følge tilsynslogg for sikkerhetscellene varierte oppholdene i 2015–2016 mellom noen timer og i underkant av tre dager.

8.2.4 Tilsynsrutiner og ivaretagelse

I kriminalomsorgens retningslinjer til lov og gjennomføring av straff står følgende:

«Sikkerhetscelle og sikkerhetsseng må ikke brukes over lengre tidsrom enn absolutt påkrevet, og den innsatte skal få nødvendig tilsyn og pleie. Den innsatte skal ha tilsyn av tilsatte minst en gang per time, og kontinuerlig tilsyn bør vurderes. Den innsatte skal i tillegg få tilsyn av helsepersonell minst en gang om dagen. Leder av fengsel skal daglig gjøre seg kjent med tilstanden, og det skal fortløpende vurderes om bruken av tvangsmidler kan innstilles.»²⁷

Gjennomgang av tilsynsloggen viste at de innsatte på sikkerhetscelle fikk jevnlig tilsyn av betjentene og helsetjenesten. Jevnlig tilsyn er viktig i forbindelse med et så inngripende tiltak som sikkerhetscelle. Tilsynsloggen inneholdt imidlertid flere notater fra helsetjenestens tilsyn som fremstod som at helsepersonell hadde anbefalt at vedtak om bruk av sikkerhetscelle skulle opprettholdes. Det understrekes at innsatte alltid skal behandles som pasienter av helsepersonell, og at helsetjenesten aldri skal involveres i beslutninger om opprettholdelse av tvangsmiddelbruk. I Mandelareglene står følgende om dette:

²⁷ Retningslinjer til lov om gjennomføring av straff mv (straffegjennomføringsloven) og til forskrift til loven, side 130.

«Health-care personnel shall not have any role in the imposition of disciplinary sanctions or other restrictive measures. They shall, however, pay particular attention to the health of prisoners held under any form of inventory separation, including by visiting such prisoners on a daily basis and providing prompt medical assistance and treatment at the request of such prisoners or prison staff.»²⁸

I følge fengselets prosedyre for bruk av sikkerhetscelle, som ble revidert i juni 2016, fremkom det at lufting skal vurderes under oppholdet. I tilsynsloggen fremkom det ikke om innsatte på sikkerhetscelle hadde fått tilbud om lufting.

Opphold på sikkerhetscelle er et svært inngripende tiltak, og fengselet bør derfor strekke seg langt for å gi den innsatte mulighet til et opphold i friluft. Dette kan også være et hensiktsmessig tiltak for å etablere en god dialog med innsatte for å fremskynde tilbakeføring til ordinær fengselscelle. Dette vil ikke minst gjelde i tilfeller der oppholdet varer utover ett døgn. Det vil også være en fordel om tilsynsloggen inneholder dokumentasjon av tiltak som blir gjennomført for å avslutte sikkerhetscelleoppholdet tidligst mulig, herunder samtaler med den innsatte.

Gjennomgangen av tilsynsloggen viser ett tilfelle hvor en innsatt har smurt avføring på vinduet på sikkerhetscellen og kastet noe mot døren som luktet urin. Tross dette ble den innsatte nektet å dusje inntil det hadde gått cirka ett døgn. Det fremkom av tilsynsloggen at innsatte både spiste og sov inne på cellen med egen avføring og urin smurt på vindu og dør. Situasjonen i denne saken fremstod som problematisk og uverdig.

8.2.5 Kroppsvisitasjon og bekledning ved innsettelse i sikkerhetscelle

I fengselets nylig reviderte rutiner ved bruk av sikkerhetscelle står følgende:

«Innsatte som anbringes skal visiteres ved overførselen. Full kroppslig visitering skal bare finne sted hvis det er strengt nødvendig og etter en individuell vurdering.»

En slik rutine om individuell vurdering er i tråd med anbefalinger fra den europeiske torturforebyggingskomité (CPT) om kroppsvisitasjon av innsatte:

«A strip search is a very invasive – and potentially degrading – measure. Therefore, resort to strip searches should be based on an individual risk assessment and subject to rigorous criteria and supervision. Every reasonable effort should be made to minimize embarrassment; detained persons who are searched should not normally be required to remove all their clothes at the same time, e.g. a person should be allowed to remove clothing above the waist and to get dressed before removing further clothing.»²⁹

Det samme følger av Mandelareglene:

«Intrusive searches, including strip and body cavity searches, should be undertaken only if absolutely necessary. Prison administrations shall be encouraged to develop and use appropriate alternatives to intrusive searches.»³⁰

Det ble informert om at innsattes klær blir fjernet, men at vedkommende får beholde t-skjorte og truse. Det kom frem at innsatte i enkelte tilfeller hadde vært nakne på sikkerhetscellen.

²⁸ Mandelareglene, regel 46 nr. 1.

²⁹ CPTs rapport etter besøk i Nederland 10.–21. oktober 2011, CPT/Inf/ (2012) 21, side 23, avsnitt 32.

³⁰ Mandelareglene, regel 52 nr. 1.

Gjennomgangen av tilsynsloggen viste ett tilfelle hvor en kvinnelig innsatt kun var iført truser og et teppe på sikkerhetscellen. Bakgrunnen for dette var at hun ved tidligere opphold på sikkerhetscellen skulle ha brukt en t-skjorte i et selvmordsforsøk.

Det er anerkjent at isolasjon kan ha alvorlige konsekvenser for innsattes psykiske helse og utgjør en økt risiko for selvmord blant innsatte.³¹ Opphold på sikkerhetscelle utgjør en særlig inngripende form for isolasjon. Kunnskapen som foreligger om isolasjon og risiko for selvmord, selvskading og utvikling av alvorlige psykiske lidelser tilsier at sikkerhetscelle bare brukes som siste utvei, og at varigheten er så kort som mulig. Det er forebyggingsenhetens erfaring at risiko for alvorlig selvskading og selvmord er en av de mest brukte begrunnelsene for sikkerhetscellevedtak. Ut i fra det som er kjent om effektene av isolasjon, kan det ikke utelukkes at bruk av sikkerhetscelle som et selvmordsforebyggende tiltak kan ha den motsatte effekt, ved at risikoen for selvmord faktisk øker på kort og langt sikt. Dette understreker viktigheten av å være spesielt tilbakeholden med bruk av sikkerhetscelle ved selvmordsfare og selvskadeproblematikk.

Innsatte som på grunn av selvmordsfare ble fratatt klærne sine skal, i følge fengselet, få utlevert et spesialteppe. Dette var imidlertid ikke tilgjengelig ved sikkerhetscellene under besøket. Det fremkom derimot av loggen at teppet ble brukt.

Sivilombudsmannen har, etter andre besøk til fengsler, påpekt behovet for å hindre at innsatte med selvmordsrisiko sitter nakne på sikkerhetscelle. Som en siste utvei og basert på en konkret vurdering av selvmordsfare har ombudsmannen anbefalt at rivesikre klær er tilgjengelig. Dette er plagg som dekker sentrale deler av kroppen, men som i liten grad fremstår som klær. De kan være ubehagelige å ha på og kan oppleves som stigmatiserende for mennesker som ikke har forsøkt å skade seg selv. Det understrekes at disse aldri må benyttes rutinemessig som erstatning for vanlige klær, men kun som en siste utvei for å hindre at noen settes nakne på en sikkerhetscelle. Fengselet hadde ikke rivesikre klær tilgjengelig.

8.2.6 Eget ønske om opphold på sikkerhetscelle

Gjennomgang av tilsynsloggen viste enkelte situasjoner hvor innsatte selv hadde bedt om å få være på sikkerhetscelle.

En innsatts eget ønske er ikke et selvstendig rettsgrunnlag for bruk av sikkerhetscelle etter straffegjennomføringsloven § 38. For å kunne bruke sikkerhetscelle må lovens vilkår være oppfylt, herunder at tiltaket er strengt nødvendig og at andre lempeligere tiltak har vært forsøkt. Dette innebærer også at det vil være en urovekkende praksis dersom innsettelse på sikkerhetscelle ble presentert for en innsatt som en mulighet dersom hun eller han har det vanskelig.³²

³¹ Andersen et al., A Longitudinal Study of Prisoners on Remand: Repeated Measures of Psychopathology in the Initial Phase of Solitary versus Nonsolitary Confinement, 2000; Grassian, Psychiatric Effects of Solitary Confinement, 2006; Kaba et al., Solitary Confinement and Risk of Self-Harm Among Jail Inmates, 2014; Daniel & Fleming, Suicides in a State Correctional System, 2006; Duthé, Hazard, Kensey, and Shon, Suicide among male prisoners in France: a prospective population-based study, 2013; Felthous, Suicide Behind Bars: Trends, Inconsistencies, and Practical Implications, 2011; Konrad et al., Preventing suicide in prisons Part I: Recommendations from the International Association for Suicide Prevention Task Force on Suicide in Prisons. 2007; Patterson & Hughes, Review of Completed Suicides in the California Department of Corrections and Rehabilitation, 1999 to 2004, 2008.

³² Se blant annet rapport etter besøk til Universitetssykehuset Nord-Norge HF 26.–28. april 2016, kapittel 10.2 *Bruk av tvangsmidler etter eget ønske*.

Det fremkom av tilsynslogg og hendelsesrapporter at de aktuelle oppholdene var begrunnet i lovens krav og at de opphørte når tiltaket ikke lenger var strengt nødvendig. Det er viktig at fengselet opprettholder sin praksis med en streng vurdering av bruk av sikkerhetscellen basert på lovens krav, også i situasjoner der en innsatt selv ber om å bli plassert i denne.

Anbefalinger

- Fengselet bør sørge for at sikkerhetscellene er utrustet med nødvendig utstyr som sikkerhetsteppe og klokke, samt at det sikres at utstyr som lysdimmer virker.
- Selvmordsforebyggende klær bør være tilgjengelig for å kunne anvendes som siste utvei etter en konkret vurdering av selvmordsfare.
- Innsatte på sikkerhetscelle bør gis mulighet for opphold utendørs, særlig der oppholdet varer utover 24 timer.

8.3 Utelukkelse fra fellesskapet som et forebyggende tiltak

8.3.1 Rettsgrunnlag

Ifølge straffegjennomføringsloven § 37 kan fengselet beslutte at en innsatt helt eller delvis skal utelukkes fra fellesskapet med andre innsatte dersom det er nødvendig for å hindre at innsatte fortsetter å påvirke miljøet i fengselet på en særlig negativ måte, hindre innsatte i å skade seg selv eller øve vold eller fremsette trusler mot andre, hindre betydelig materiell skade, hindre straffbare handlinger, for å opprettholde ro, orden og sikkerhet eller dersom den innsatte ønsker det selv. Hel eller delvis utelukkelse etter første ledd skal ikke opprettholdes lenger enn nødvendig, og det skal skje en fortløpende vurdering av om det fortsatt er grunnlag for utelukkelsen. Det skal alltid fattes vedtak ved utelukkelse fra fellesskapet.

Begrensninger i, eller utelukkelse fra, det alminnelige daglige fellesskap kan bare vedtas hvis vilkårene i straffegjennomføringsloven §§ 17 annet ledd, 29 annet ledd, 37, 38, 39 eller 40 annet ledd bokstav d er oppfylt. Dette følger av en tolkning av straffegjennomføringsloven § 17 første ledd, og er bekreftet i Kriminalomsorgsdirektoratets retningslinjer punkt 3.15. I tilfeller der innsatte soner under forhold som i realiteten tilsvarer hel eller delvis utelukkelse fra fellesskap, i tiden det normalt avvikes fellesskap ved fengselet, skal det fattes vedtak om hel eller delvis utelukkelse fra fellesskap.

8.3.2 Omfang og varighet

Fengselet oppga i forkant av besøket at i perioden 2015 fram til juni 2016 ble det tilsammen fattet fire vedtak som oversteg 14 dager i 2015 og fram til juni i 2016, derav tre etter eget ønske. I tillegg ble det fattet tilsammen seks vedtak om hel utelukkelse og ett vedtak om delvis utelukkelse etter eget ønske. Det ble fattet 26 vedtak om hel utelukkelse og åtte vedtak om delvis utelukkelse etter § 37 e, om å opprettholde ro, orden og sikkerhet. I den samme perioden ble det fattet syv vedtak om hel utelukkelse og 519 vedtak om delvis utelukkelse etter § 37 på grunn av bygnings- eller bemanningsmessige forhold.

Den høye andelen vedtak på dette området skyldes at fengselet har fattet vedtak om utelukkelse i medhold av straffegjennomføringsloven § 37 åttende ledd for nyinnsatte som anses egnet til overføring til fellesskapsavdeling, men som må vente på plass på fellesskapsavdeling.

Praksisen med å fatte vedtak i disse tilfellene gir en dokumentasjon av det reelle tallet for utelukkelse og er slik sett positivt. Samtidig fremstår hjemmelsgrunnlaget for hel eller delvis utelukkelse på grunn av bygnings- eller bemanningsmessige forhold som noe uklar, ettersom det tidligere er uttalt at det må foreligge akutte forhold som gjør utelukkelse påkrevd.³³

Isolasjon eller sterkt begrenset fellesskap er inngripende tiltak som allerede etter relativt kort tid kan påvirke den enkeltes helse på en negativ måte. Dette er bakgrunnen for at CPT har anbefalt at «solitary confinement should only be imposed in exceptional circumstances, as a last resort and for the shortest possible time».³⁴ I tilfeller der manglende fellesskapslokaler er den eneste grunnen til at innsattes isoleres eller opplever sterke begrensninger i mulighet til fellesskap bør denne anbefalingen særlig tillegges vekt. CPT anbefaler at innsatte tilbys minst åtte timer fellesskap hver dag.³⁵

Sivilombudsmannen er bekymret over at mange fengsler i Norge melder om utfordringer med å gi innsatte anledning til fellesskap og meningsfull sosial kontakt. Ettersom utfordringene ofte tilskrives lite egnede lokaler og/eller høy beleggsprosent, understrekes viktigheten av at planlagte byggeprosjekter bør ha egnede lokaler for fellesskap ved alle avdelinger inkludert mottaks- eller varetektsavdeling.

8.4 Oppfølging av isolerte innsatte

Under besøket ble det undersøkt hvordan fengselet arbeider for å forebygge skadevirkninger av isolasjon.³⁶

I revidert prosedyre for bruk av sikkerhetscelle fremkom det at det skal være daglig tilsyn av helsepersonell. Gjennomgang av tilsynslogg for bruk av sikkerhetscelle og samtaler med helsetjenesten tydet på at dette ble ivarettatt.

Det framkom samtidig at både betjentene og øvrige ansatte hadde et bevisst forhold til å ta med innsatte som er utelukket fra fellesskapet ut i luftgården eller til et av treningsrommene. Dette fremstår som et godt tiltak for å ivareta isolerte innsatte.

8.5 Rettsikkerhet i saksbehandlingen

8.5.1 Sikkerhetscellevedtak og tilsynslogg

En gjennomgang av samtlige vedtak om bruk av sikkerhetscelle etter straffegjennomføringsloven § 38 for perioden 2015 fram til juni 2016 viste at de fleste vedtakene inneholdt en kortfattet, men tilstrekkelig presis beskrivelse av grunnlaget for innsettelse i sikkerhetscelle.

Mange av vedtakene var imidlertid ikke undertegnet, og det fremgikk derfor ikke hvem som hadde fattet vedtaket. Det fremkommer heller ikke av vedtakene når oppholdet på sikkerhetscellen hadde opphørt. Vedtakene manglet også en konkret beskrivelse av hvilke mindre inngripende tiltak som hadde vært forsøkt eller hvorfor slike tiltak åpenbart ville vært utilstrekkelig.³⁷

³³ Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF) brev 3. november 2011 til Kriminalomsorgen region nordøst, Bruk av straffegjennomføringsloven § 37 åttende ledd ved varetekt.

³⁴ CPT standards, side 37, avsnitt 63.

³⁵ CPT standards, side 17, avsnitt 47.

³⁶ Straffegjennomføringsloven § 2 tredje ledd og forskrift om straffegjennomføring § 3-35 andre ledd.

³⁷ Straffegjennomføringsloven § 38 andre ledd.

Ett av vedtakene var datert feil. Dette fremgikk under en sammenlikning med tilsynsloggen. I tillegg manglet vedtaket begrunnelse.

Tilsynslogg

Fengselet førte en tilsynslogg for hånd på hvite papirark som ble scannet og lagret i saksbehandlingssystemet. En gjennomgang viste at loggen ga en god kronologisk beskrivelse av tiltak og hendelser under opphold i sikkerhetscelle. Systemet med håndskrevne notater fremstod samtidig som sårbart.³⁸ Forebyggingsenheten er kjent med at fengslene har ulik praksis for logging av hendelser og tiltak på sikkerhetscelle, og vil ta forholdet opp med Kriminalomsorgsdirektoratet.

8.5.2 Vedtak om utelukkelse fra fellesskap

En gjennomgang av vedtak om hel utelukkelse fra fellesskapet etter straffegjennomføringsloven § 37 fra 2015 og fram til juni i 2016 viste at disse i stor grad var tilfredsstillende ført.

Vedtakene var i all hovedsak utformet slik at det fremkom presis beskrivelse av det faktiske grunnlaget for utelukkelsene. Vedtakene var både undertegnet og stemplet av fengselet og det fremkommer stort sett klokkeslettet for når tiltaket ble iverksatt.

Det ble imidlertid ikke alltid fattet vedtak når utelukkelsene opphørte (opphørsvedtak). I enkeltstående tilfeller var det foretatt en påtegning av tidspunkt for opphør i det opprinnelige vedtaket. På dette punktet vises det til Sivilombudsmannens uttalelse 6. juli 2012, der kriminalomsorgen ble bedt om å sørge for at det ble gitt skriftlig underretning om opphør av utelukkelse fra fellesskap.³⁹

Anbefalinger

- Alle vedtak om bruk av sikkerhetscelle bør inneholde en konkret beskrivelse av hvilke mindre inngripende tiltak som har vært forsøkt.
- Det bør alltid fattes vedtak ved opphør av utelukkelse fra fellesskapet etter straffegjennomføringsloven § 37.

³⁸ Det kan i denne sammenhengen vises til at opplysninger som føres i politiets elektroniske arrestjournal, ikke kan endres i etterkant.

³⁹ Sivilombudsmannens sak 2011/494, Delvis utelukkelse og overføring av en domfelt til varetektsavdeling - krav til skriftlighet og underretning, uttalelse 6. juli 2012.

9 Beskyttelse og ivaretagelse

9.1 Rutiner for forebygging av selvmord

9.1.1 Informasjonsutveksling for risikovurdering av sårbare frihetsberøvede

Det kan, i følge fengselet, være utfordrende for fengselet å få god informasjon om nyinnsatte. Informasjonen gis ofte muntlig fra de tjenestemennene som transporterer den innsatte. Det har vært en prøveordning der politiet skulle fylle ut et skjema med informasjonen om de innsatte som ankom fengselet fra arresten. Dette arbeidet så ut til å ha stoppet opp. Fengselet hadde i en sak opplevd å ikke få informasjon fra politiet om en innsatt som skulle ha forsøkt å ta sitt liv i arresten. Dette bør aldri kunne skje. Sivilombudsmannen har tidligere påpekt i rapporter etter besøk til Tønsberg sentralarrest og Ringerike fengsel viktigheten av god informasjonsflyt og samhandling ved overføring av arrestanter til fengsel. Dette for å sikre at sårbare personer (inkludert selvmordsnære) ivaretas på en trygg måte.⁴⁰

Overganger mellom ulike steder for frihetsberøvelse utgjør en stor risikofaktor for umenneskelig eller nedverdiggende behandling. I konkrete tilfeller der det fremkommer selvmordsfare i politiarrest, bør fengselet alltid søke å motta informasjon om dette, slik at nødvendige tilrettelegginger kan gjennomføres allerede ved innkommst.⁴¹

9.1.2 Rutiner for kartlegging og håndtering av selvmordsrisiko i fengselet

På mottaksavdelingen blir de innsatte registrert og risiko- og behovskartlegging blir foretatt. Ut over det er det helsetjenesten som stiller spørsmål om psykisk helse.

Fengselet har skriftlige rutiner for prosedyre for selvskading og fare for selvskading.

Samtaler med innsatte tydet på at det varierte noe om de hadde fått spørsmål om psykisk helse eller selvmordstanker ved innkommst. Flere innsatte fortalte også at de ikke husket om de hadde mottatt spørsmål om psykisk helse ved innkommst. I samtaler med ansatte fremkom det at de var opptatt av psykisk helse hos innsatte, spesielt hos unge innsatte.

Fengselet opplyste at det arbeider en psykolog og en psykiater i deltidsstilling i fengselet. Videre ble det vist til at det var utviklet en god samarbeidsavtale og samarbeidsrutiner mellom fengselet og psykiatrisk divisjon ved Stavanger universitetssykehus.

Det fremkom også under besøket at de ansatte ble tilbudt veiledning av en psykolog i temaet suicidalitet og selvskadingsproblematikk.

⁴⁰ Se Sivilombudsmannens besøksrapport til Tønsberg sentralarrest i 2014 og Sivilombudsmannens besøksrapport til Ringerike fengsel i januar 2015.

⁴¹ Ett av flere tiltak kan være å utarbeide et opplysningsskjema hvor informasjon om psykisk helse og selvmordsrisiko inngår, som sendes til politiet for utfylling før overføring fra politiarrest. Det vises her til samarbeidet mellom Bergen fengsel og Vest politidistrikt. Se Sivilombudsmannens rapport fra besøk i Bergen fengsel 4.–6. november 2014, side 15, avsnitt 5.2.3 samt rapport etter besøk i Bergen sentralarrest 25. januar 2016, side 9, avsnitt 5.1.1.

Anbefalinger

- Alle nyinnsatte bør få spørsmål om psykisk helse og selvmordstanker ved innkomst i fengselet.
- Fengselet bør sammen med politiet foreta en gjennomgang av rutineene for informasjonsflyt og samhandling ved overføring av sårbare (inkludert selvmordsnære) arrestanter til fengsel for å sikre at disse ivaretas på en trygg måte.

9.2 Trygghet

Fengselet oppga å ha et stort fokus på dynamisk sikkerhet og et systematisk arbeid for å etablere gode og forutsigbare relasjoner mellom innsatte og ansatte. I 2008 etablerte Stavanger fengsel følgende verdier for behandling av de innsatte: respekt, empati, forutsigbarhet, individuell behandling og ansvarliggjøring.

Fengselet opplyste å ha hatt tre alvorlige hendelser eller trusler om vold innsatte seg imellom eller mellom innsatte og ansatte i 2016. Dette anså fengselet for å være et lavt antall. Det kom frem at ingen av de innsatte som forebyggingsenheten snakket med hadde opplevd vold, trusler eller trakassering i fengselet.

Det fremkom også at de ansatte var raske til å gripe inn dersom det oppstod uenigheter eller konflikter før situasjonen ble alvorlig. Under samtalene med innsatte fikk de ansatte jevnt over gode tilbakemeldinger. De ble beskrevet som greie og hjelpsomme og miljøet mellom innsatte og ansatte som uproblematisk. Det ble funnet at ansatte i stor grad var til stede i fellesskapet og under måltidene. De ansatte beskrev arbeidsmiljøet som godt og stabilt.

Det var igangsatt flere tiltak for å sikre at kvinnene skulle få verdige soningsforhold og føle seg trygge (se nærmere omtale i kapittel 6.1 *Samsoning mellom kvinner og menn*). Forebyggingsenhetens samtaler med innsatte tydet på at kvinnene jevnt over følte seg trygge. Flere nevnte at det kunne forekomme baksnakking, intriger og kranling mellom innsatte på kvinneavdelingen, men at betjentene var flinke til å hindre videre eskalering. I følge kvinnene var det uproblematisk med mannlige betjenter på avdelingen. På kvinneavdelingen var det faste møter en gang i uken mellom de innsatte og betjentene. Dette ga anledning til å orientere og å ta opp ting på avdelingen og møtet ble fremhevet av flere som et godt tiltak for å snakke ut om uenigheter og frustrasjoner.

Tross generelt god trygghetsfølelse hos de innsatte, ble det påpekt av flere personer på en av avdelingene at det kunne skape en utrygghetsfølelse at ansatte ofte brukte lang tid på å svare på callingen fra innsatte.

9.2.1 Bruk av dobbeltcelle

Det er fastsatt i straffegjennomføringsloven at «innsatte skal være i enerom om natten hvis ikke helsemessige forhold eller plassmangel er til hinder for det».⁴² Ifølge de europeiske fengselsreglene skal innsatte som plasseres sammen i celle med andre i størst mulig grad gis anledning til å velge om

⁴² Straffegjennomføringsloven § 17 første ledd tredje setning.

de vil dele celle.⁴³ Det er videre fastsatt i Mandelareglene at bruk av dobbeltceller forutsetter en grundig utvelgelsesprosess og at det gjennomføres regelmessig tilsyn om natten.⁴⁴

Generelt skaper plassering av flere personer på samme celle økt risiko for uønskede hendelser og det er utfordrende for den enkelte å ivareta sitt privatliv. Sivilombudsmannen har tidligere uttrykt bekymring over kriminalomsorgens praksis med å plassere flere innsatte på samme celle.⁴⁵

På bakgrunn av risikoen det utgjør er det derfor grunn til at fengselet utviser stor forsiktighet med å plassere innsatte på samme celle. Dersom fengselet finner at bruk av dobbeltcelle ikke kan unngås, understrekes det at frivillighet bør være hovedregelen.

I samtaler med innsatte ble det fremhevet at det lett kan oppstå konflikter mellom de som deler en celle - selv blant de som har kjent hverandre fra før og har sagt ja til opphold i dobbeltcelle. Veldig ofte er innsatte på dobbeltcelle de som er relativt nye i fengselet. Samtidig er dette de som ofte er mest sårbare og mange har utfordringer i starten knyttet psykiske lidelser eller rusmisbruk. I sin risikovurdering for kvinneavdelingen påpeker fengselet at mange kvinner sliter med å bo sammen. På grunn av fysiske begrensninger er det også flere som ikke klarer å klatre opp i overkøyen. Det kan forekomme press av seksuell art, samt deling og utpressing av medisiner eller andre goder de innsatte har tilgang til. Dette er forhold som kan bidra til sårbarhet hos enkelte innsatte. Det er grunn til å tro at disse utfordringene også være vil gjeldende på dobbeltcellene for menn.

I samtaler med ansatte fremkom det at dobbeltcellene oppleves som en stor utfordring og et sikkerhetselement som ble påpekt er at hver gang en ansatt åpner døren til dobbeltcellen blir han/hun møtt av to innsatte istedenfor én. De ansatte opplever også at det er en utfordring å få personer med forskjellig bakgrunn, døgnrytme og interesser til å dele en celle.

Selv om det kan oppstå situasjoner hvor bruk av dobbeltcelle kan oppleves som positivt for begge innsatte, kan det ikke utelukkes at det også kan oppstå uheldige avhengighetsforhold under slike situasjoner.

Anbefalinger

- Fengselet bør utvise stor forsiktighet med å plassere innsatte på dobbeltcelle. Der dette gjennomføres bør det baseres på frivillighet og etter en grundig risikovurdering med skjerpet tilsyn.

9.3 Mottaksrutiner og informasjon ved innkomst

De fleste innsatte har et stort informasjonsbehov i de første dagene i fengsel, spesielt de som sitter i fengsel for første gang. Gode mottaksrutiner skal sikre at innsatte raskt blir satt inn i sine rettigheter og plikter i fengsel og at spesielle behov, risikofaktorer og sårbarhet hos den innsatte avdekkes. På den måten kan risikoen for selvmord, selvskading og forverring av psykiske lidelser minimeres. Samtidig er det en utfordring at innkomstprosessen for mange innsatte kan være preget av sjokk

⁴³ De europeiske fengselsreglene, regel 18.5-18.7.

⁴⁴ Mandelareglene, regel 12 nr. 2.

⁴⁵ Se for eksempel Sivilombudsmannens sak 2006/105, Plassering av flere innsatte på samme celle - dublering og bruk av flermannsceller.

eller at innsatte kan være ruspåvirket. Informasjonen må derfor gjentas jevnlig for at en skal kunne forsikre seg om at den er blitt forstått.

9.3.1 Mottaksrutiner og inkomstsamtale

Betydningen av informasjon til innsatte i inkomstfasen er nedfelt i Bangkokreglene⁴⁶ og i Mandelareglene.⁴⁷ Der blir det blant annet slått fast at alle innsatte umiddelbart etter inkomst skal gis informasjon om lovverk og interne fengselsregler, rettigheter og plikter og all relevant informasjon som gjør det mulig for en innsatt å tilpasse seg hverdagen i fengsel. Slikt informasjonsmaterieell skal være tilgjengelig på de mest utbredte språkene blant de innsatte. Dersom en innsatt ikke forstår noen av språkene, skal tolk benyttes.

Stavanger fengsel har en mottaksavdeling i kjelleren av fengselet. Der blir alle nyinnsatte og deres eiendeler registrert og visitert. Dette skal alltid utføres av to betjenter av samme kjønn som den innsatte. Forebyggingsenhetens samtaler med innsatte viste at det var stor bevissthet blant ansatte om at dette måtte overholdes både overfor kvinnelige og mannlige innsatte. De innsatte som har behov for det, får tilbud om dusj og eventuelt rene klær.

I mottaksavdelingen fylles det ut en risiko- og behovskartlegging av innsatte. Helsetjenesten tar ofte sin første samtale med innsatte på mottaksavdelingen. Innsatte oppholder seg på en låst celle på avdelingen inntil de blir ført til sin avdeling der hovedvekten av informasjon om fengselet, rutiner og lignende gis.

Det fantes lite informasjon på andre språk enn norsk, selv om noen få dokumenter var blitt oversatt til engelsk. Informasjon på andre språk enn engelsk var fraværende. Det ble også funnet at det sjelden ble brukt tolketjeneste under mottak til fengselet og i inkomstsamtalen.

I samtaler med innsatte utrykte mange at de ikke var fornøyde med informasjonen ved inkomst, eller at de ikke hadde forstått det som ble fortalt. Noen viste til at de hadde mottatt et hefte med skriftlig informasjon, men at de ikke alltid hadde forstått informasjonen i dette, mens andre fortalte at de ikke mottok informasjon. Dette gjaldt både norske og utenlandske innsatte.

9.3.2 Informasjon til utenlandske innsatte

Utenlandske innsatte av begge kjønn kan være ekstra sårbare under fengselsopphold ved at de befinner seg langt unna hjemsted, kultur, familie og annet nettverk. Ofte mottar de sjeldnere eller aldri besøk, og de kan oppleve både kulturell og religiøs avstand fra andre innsatte. Dette gjør utenlandske innsatte mer utsatte for isolasjon.

Utenlandske innsatte har krav på informasjon på et språk de forstår.⁴⁸

På besøkstidspunktet var det 20 utenlandske innsatte. I følge fengselet forstår de fleste innsatte noe engelsk, men det fremkom også at mange ikke snakket så godt engelsk at de kunne forstå alle reglene og rutinene i fengselet. Forebyggingsenheten brukte tolk under flere av samtalene med utenlandske innsatte.

⁴⁶ Bangkokreglene, regel 2 nr. 1.

⁴⁷ Mandelareglene, regel 54 og 55.

⁴⁸ «Ved fengsling, og så ofte som nødvendig etterpå, skal alle innsatte informeres skriftlig og muntlig på et språk de forstår om de bestemmelser som gjelder for disiplinen i fengselet og om sine rettigheter og plikter i fengselet», de europeiske fengselsreglene punkt 30.1. Se også Bangkokregel 2 og Mandelaregel 54 og 55.

I samtaler med innsatte kom det fram at enkelte opplevde det som enklere å svare bekreftende når ansatte snakket til dem, selv om de ikke forsto det som ble sagt. Viktigheten av å sikre at innsatte faktisk har forstått informasjonen som blir gitt understrekes.

Det kom frem at det sjelden innkalles tolk i andre tilfeller enn ved forkynning av rettsdokumenter. I situasjoner der innsatte har få eller ingen norsk- eller engelskkunnskaper forsøker fengselet å benytte tolk som er bestilt av forsvarere eller helseavdelingen. Det fremkom under besøket at fengselet også noen ganger benyttet seg av andre innsatte som tolk. Dette gjaldt i hovedsak hverdagslige beskjeder og informasjon. Språk og informasjon kan utgjøre en maktfaktor som kan sette innsatte i en sårbar situasjon. Dette gjelder også selv om det er hverdagslige beskjeder som skal oversettes.

Varetekstsavdelingen hadde mulighet for å bruke Google translate via en Ipad. Det ble ikke opplyst om dette var mulig også på andre avdelinger. Fengselet hadde ikke utstyr for bruk av skjermtolk.⁴⁹

Fengselet hadde en tydelig målsetning om å gi alle innsatte informasjon ved innkomsten. Det synes imidlertid å være behov for å styrke dette arbeidet. Det kan være hensiktsmessig å ha skriftlig informasjonsmateriell om regler og interne rutiner i fengselet på de mest hyppig brukte språkene i fengselet. Det kan også være nyttig å gi viktig informasjon flere ganger, da innkomsten kan være en krevende situasjon for mange.

Dersom innsatte ikke har forstått sine rettigheter innebærer det en risiko for at deres rettsikkerhet ikke blir ivaretatt på en tilfredsstillende måte, for eksempel retten til å klage på et vedtak.

Anbefalinger

- Det bør sikres at alle innsatte ved innkomst mottar muntlig og skriftlig informasjon om sine rettigheter og fengselets rutiner på et språk de forstår.
- Fengselet bør sikre at utenlandske innsatte gis mulighet for bruk av tolk ved behov også i tiden etter innkomstfasen.
- Fengselet bør vurdere å legge til rette for bruk av skjermtolk, blant annet i forbindelse med innkomst.

⁴⁹ Skjermtolk er en teknisk ordning der fengselet er tilknyttet et tolkefirma gjennom bruk av bilde- og lydoverførte tolketjenester til et eget tolkerom i fengselet.

10 Helsetjenester

10.1 Generelt

Helsetjenesten i Stavanger fengsel er underlagt legevakten i Stavanger kommune. Den består av sykepleiere i 220 prosent stilling, fordelt på tre ansatte. I tillegg har helsetjenesten en mannlig lege i 40 prosent stilling (2 ganger i uken), psykolog i 20 prosent stilling (en dag i uken) og psykiater i 10 prosent stilling (en dag hver 14. dag). Fengselet har inngått en samarbeidsavtale med psykiatrisk divisjon i Stavanger universitetssykehus. I tillegg er fysioterapeut til stede hver fredag 13.00–15.00.

Helsetjenestens organisering som en enhet under legevakten så ut til å reise noen utfordringer. Det kom blant annet frem at det ikke var avklart hvem som hadde det faglige ansvaret blant de ansatte i helsetjenesten. Dette syntes å være forårsaket blant annet av lengre tids sykemeldinger og flere utskiftninger den senere tid. Det fremstod under besøket også som et resultat av at tjenestens organisering under legevakten bidro til at helsetjenesten hadde en lite tydelig og tilstedeværende ledelse.

Psykologen var ansatt i spesialisthelsetjenesten i Helse Vest og mottok innsatte på grunnlag av henvisning fra legen. Psykologen og psykiateren avgjorde i fellesskap hvem som skulle behandle den enkelte henviste pasient. I hovedsak var dette fordelt slik at psykiateren hadde ansvaret for pasienter med medisinoppfølgning, mens psykologens hovedansvar var pasienter med behov for terapi. I tillegg til disse hadde fengselet knyttet til seg en psykolog som hadde ansvar for oppfølging av rusmestringsprogrammet for menn i fengselet. Denne psykologen var også ansatt i spesialisthelsetjenesten i Helse Vest.

10.2 Tilgang til helsetjenester

På bakgrunn av samtaler med helsetjenesten, ansatte og innsatte fremgikk det at nyinnsatte som hovedregel fikk en inkomstsamtale med sykepleier innen 24 timer, eventuelt kort tid etter. Dette er i tråd anbefalinger fra den europeiske torturforebyggingskomiteen (CPT).⁵⁰

Det fremgikk at helsetjenesten kartla blant annet psykisk helse ved innkommst og tilbød alle som ønsket det testing for blant annet hepatitt og HIV.

Gjennomgående syntes de innsatte å ha god tilgang til helsetjenesten i fengselet og de fleste henvendelser om helsekonsultasjon ble håndtert i løpet av 1-3 dager. For legekonsultasjoner tok det noe lenger tid, men stort sett ble disse håndtert samme uke når legen var på vakt. Det kom frem at legevaktslege ble kontaktet i de tilfellene sykepleierne vurderte at en legekonsultasjon ikke kunne vente.

10.3 Kvinnehelse

Innsatte har ikke samme mulighet som andre til å velge og eventuelt bytte fastlege. Denne begrensningen gir helsetjenesten et spesielt ansvar for å lage løsninger som legger til rette for at alle innsatte får den helsehjelpen de har behov for og krav på.

Som det fremkommer i kapittel 6.1. *Samsoning mellom kvinner og menn*, er kvinner i fengsel på flere områder en særlig utsatt og sårbar gruppe, blant annet som følge av seksuelle overgrep og

⁵⁰ Se Mandelareglene, regel 30 og CPT standards, side 19, avsnitt 53.

prostitusjon. Studier fra norske kvinnefengsler har blant annet vist at 57 prosent av de kvinnelige innsatte hadde vært utsatt for seksuelle overgrep i voksen alder og 42 prosent hadde vært utsatt for seksuelle overgrep som barn.⁵¹ En omfattende studie av den psykiske helsen blant innsatte i norsk fengsler fant også at kvinnelige innsatte var langt mer belastet av psykiske lidelser og rusproblematikk enn menn, sammenliknet med befolkningen forøvrig.⁵²

Ulike negative opplevelser med menn er forhold som kan gjøre det vanskelig for kvinner å få riktig helsehjelp fra mannlig helsepersonell. Kvinners helseutfordringer og det at kvinner som sitter i fengsel kan ha et problematisk forhold til egen kropp og helse, er bakgrunnen for at det i Bangkok-reglene slås fast at:

«If a woman prisoner requests that she be examined or treated by a woman physician or nurse, a woman physician or nurse shall be made available, to the extent possible, except for situations requiring urgent medical intervention. If a male medical practitioner undertakes the examination contrary to the wishes of the women prisoner, a woman staff member shall be present during the examination».⁵³

Det er en utfordring at de kvinnelige innsatte i utgangspunktet kun hadde tilgang til en mannlig lege i Stavanger fengsel. Legetjenesten i et fengsel skal ivareta den innsattes allmennhelsebehov og ikke være begrenset til en legevaktsfunksjon. Fra et forebyggingsperspektiv er det viktig at innsatte ikke lar være å oppsøke legen eller å gi en åpen beskrivelse av sine helseplager, fordi de opplever det som problematisk å ha en åpen relasjon til en mannlig allmennlege. Det er også viktig å merke seg at helseplager kan oppleves annerledes og mer presserende i en situasjon som frihetsberøvet.

Helsetjenesten i fengselet forklarte at det kunne være en kvinnelig sykepleier tilstede under legekonsultasjoner eller under fysioterapi dersom den innsatte ønsket dette. Imidlertid syntes det å være lite rom for å tilby innsatte en kvinnelig lege med mindre det gjaldt gynekologisk undersøkelse.

Anbefalinger

- Det bør legges til rette for at kvinnelige innsatte som av ulike grunner har et ønske om en kvinnelig fastlege, får tilgang til dette.

10.4 Helsetjenestens rolle ved bruk av tvangsmidler

Helsetjenesten deltar på morgenmøtene i fengselet. Her gjennomgås hendelser fra dagen før, plan for dagen og nyinnsettelse.

Det fremgikk av fengselets rutiner at helsetjenesten umiddelbart fikk beskjed når sikkerhetscelle ble tatt i bruk. Ansatte i helsetjenesten skal i følge rutinen tilse innsatte på sikkerhetscellen minst én gang i døgnet. Dette er i tråd med anbefalinger fra den europeiske torturforebyggingskomiteen

⁵¹ Amundsen, Marie-Lisbeth (2010) *Bak glemselens slør*, Fontene.

⁵² Cramer, Victoria (2014) *Forekomst av psykiske lidelser hos domfelte i norske fengsler*, Kompetansesenter for sikkerhets-, fengsels- og rettspsykiatri, Helseregion Sør-Øst, Prosjektrapport 2014-1.

⁵³ Bangkokreglene, regel 10 nr. 2.

(CPT).⁵⁴ Tilsynet fra helsepersonell ble primært fulgt opp av sykepleiere, men det kom frem at det også noen ganger ble gjennomført av psykologen eller av legen ved behov.

Av tilsynsloggen for sikkerhetscellene fremgikk det at personell i helsetjenesten noen ganger ble bedt om å signere denne. Så lenge dette kun er en bekreftelse av at tilsyn er gjennomført, er dette ikke i seg selv problematisk. Ombudsmannen vil imidlertid på dette punkt uttrykke bekymring over at enkelte av nedtegnelsene i tilsynsloggen tydet på at helsepersonell ved enkelte anledninger hadde bidratt i vurderingen av om innsatte fortsatt skulle være på sikkerhetscelle og ikke utelukkende vurdert eventuelt behov for helsehjelp til den innsatte. Det er svært viktig at helsetjenestens uavhengighet ivaretas, både for å sikre innsatte pasienters tillit til helsevesenet og for å kunne garantere korrekte medisinske vurderinger. Dette fremkommer også i Mandela-reglene.⁵⁵

Med unntak av LAR-utdeling (legemiddelassistert rehabilitering), som ble gjennomført av helsepersonell i helsetjenestens lokaler, ble medisiner som var forhåndsfordelt i dosetter av helsetjenesten, delt ut av betjenter. Dette er vanlig praksis i norske fengsler, men er ikke uproblematisk fordi det gir betjenter tilgang til taushetsbelagte helseopplysninger om innsatte. Helsetjenesten gjennomførte kurs i medisinutdeling for betjentene.

Anbefalinger

- For å ivareta pasienters tillitsforhold til helsevesenet bør fengselets helsetjeneste og eventuelt personell fra legevakt sikre at de aldri utfører medisinske undersøkelser eller gir vurderinger som er, eller oppfattes å være, en godkjenning av fengselets bruk av tvangsmidler.

10.5 Fortrolighet

CPT har i sine helsestandards for fengsler understreket betydningen av at innsatte kan kommunisere med helsepersonell på en måte som ivaretar fortrolighet, for eksempel ved bruk av forseglet konvolutt.⁵⁶ Betydningen av vern om helseopplysninger følger også av Mandelareglene.⁵⁷

Innsatte kunne be om kontakt med helseavdelingen ved å fylle ut en samtalelapp. Samtalelappen inneholdt et felt for å begrunne ønsket om konsultasjon. Det fremgikk at den innsatte måtte fylle ut hva samtalen gjaldt. I tillegg til et felt for innsattes egen underskrift, var det også et felt for ansattes signatur.

Noen få innsatte oppga at de hadde brukt en lukket konvolutt eller at de kjente til at de kunne be om dette. Andre innsatte var ikke informert om at de ikke trengte å oppgi bakgrunnen for henvendelsen, og det ble fortalt at det var vanlig at betjentene måtte signere på lappen før den ble sendt til helseavdelingen. Slik samtalelappene var utformet, legges det opp til at innsatte deler personlig helseinformasjon med andre enn helsetjenesten.

⁵⁴ CPT standards, side 19, avsnitt 53.

⁵⁵ Mandelareglene, regel 46.

⁵⁶ CPT Standards, side 39, avsnitt 34. Det vises også til CPTs besøk til Danmark 2014, [CPT/Inf (2014) 25], side 35, avsnitt 53.

⁵⁷ Mandelareglene, regel 32 nr. 1 c.

Anbefalinger

- Fengselet bør sørge for at alle henvendelser til helseavdelingen, herunder til tannlege, fysioterapeut og psykiater, behandles fortrolig. Innsatte bør informeres om at samtalelapper som gjelder innsattes helseforhold kan legges i lukket konvolutt og konvolutter bør gjøres lett tilgjengelig for alle innsatte. Linje for fengselsbetjents underskrift på samtalelapper til helsetjenesten bør fjernes umiddelbart.

10.6 Oppfølging av isolerte og andre sårbare

I de europeiske fengselsreglene fremkommer følgende:

«Legen eller en kvalifisert sykepleier som rapporterer til legen, skal legge særskilt vekt på helse til innsatte som holdes i isolat, skal besøke slike innsatte daglig og skal gi dem omgående medisinsk bistand og behandling når slike innsatte eller de fengselsansatte anmoder om det».⁵⁸

Mandelareglene krever også daglig tilsyn med isolerte innsatte.⁵⁹

Helsetjenestens arbeid overfor isolerte fremstod som noe usystematisk. Det var ikke en fast praksis å besøke isolerte daglig.

Samtidig kom det frem at helsetjenesten bistår fengselets ansatte i veiledning om suicidalitet og selvskadingsproblematikk. Veiledningen omfattet alternative måter å hjelpe innsatte med å regulere sine følelser. Dette fremstod som en god praksis også for å redusere fengselets bruk av sikkerhetscelle i slike situasjoner.

Helsetjenesten prioriterte spesielt å følge opp unge innsatte, som de pekte på som en sårbar gruppe. Personell i helsetjenesten pekte på innsatte med lavt evnenivå som spesielt sårbare, og det ble arbeidet med veiledning av ansatte overfor denne gruppen av innsatte. Også utlendinger med utvisningsvedtak ble pekt på som utsatte.

Helsetjenesten opplyste å ha erfart innsatte med psykisk utviklingshemming som det ikke var gjort tidligere utredning av funksjonsnivå for og påpekte at slik vurdering, relatert til soningsevne, burde gjennomføres før innsettelse.

Anbefalinger

- Helsetjenesten bør sikre at innsatte som sitter på full isolasjon får tilsyn av helsepersonell minimum én gang om dagen.

10.7 Bruk av tolk

Helsetjenesten understreket at det brukes telefontolk i alle helsesamtaler der dette er nødvendig og at innsatte aldri brukes som tolk i helsesamtaler. Spesielt ble behovet for tolk ved helsehjelp til innsatte med psykiske helseproblemer påpekt.

⁵⁸ De europeiske fengselsreglene, punkt 43.2.

⁵⁹ Mandelareglene, regel 44.

11 Kontakt med omverdenen

Den europeiske torturforebyggingskomiteen (CPT) har understreket viktigheten av at innsatte kan ha kontakt med omverdenen, spesielt for å kunne ivareta forholdet til familie og nære venner.⁶⁰

11.1 Besøk

Stavanger fengsel har tilsammen fire besøksrom. To av disse har glassvegg, det vil si at et vindu skiller innsatte og den som er på besøk slik at de ikke fysisk sitter i samme rom. Ett av besøksrommene er tilrettelagt for barnebesøk, mens et annet er tilrettelagt for familiebesøk. Det fremkom under besøket at noen innsatte har fått innvilget barnebesøk i gymsalen. Innsatte som ikke har restriksjoner kan søke om å få besøk av pårørende inntil en gang i uken. Under besøkene må innsatte ta på seg egne klær som fengselet fremskaffer. Dette gjelder alle innsatte, unntatt de som skal barnebesøk. Alle innsatte blir visitert etter hvert besøk, med mindre det har vært et besøk med glassvegg.

Besøksrommene fremsto som av grei standard og med tilfredsstillende renhold. De innsatte som hadde mottatt besøk i fengselet hadde i liten grad kritiske merknader til besøksmulighetene og besøksrommene.

11.2 Telefon

I de europeiske fengselsreglene fremkommer det at «Fengselsmyndighetene skal bistå innsatte i å opprettholde tilstrekkelig kontakt med omverdenen, og skal gi dem den velferdsstøtte som er nødvendig for å gjøre dette.»⁶¹

Innsatte som ikke har restriksjoner har anledning til å ringe i 20 minutter hver uke. Innsatte med barn kan i tillegg søke om utvidet ringetid, som i følge tilbakemeldinger fra innsatte, ofte ble innvilget. For å kunne ringe må innsatte skrive seg på en liste og så blir ringetiden delt ut i fra rekkefølgen på listen. Det fremkom under besøket at innsatte har opplevd å ikke få lov å ringe fordi de var sist på listen og ringetiden var over.

Stavanger fengsel har ikke tilgang til Skype eller tilsvarende moderne kommunikasjonsmidler. Denne type telefonsamtale over internett vil ikke bare være gunstig for utenlandske innsatte, men også innsatte som har familie i Norge som bor langt unna Stavanger fengsel. Dette vil i de fleste tilfeller være relativt enkelt og billig tiltak, som kan bidra til å forebygge utfordringene som ensomhet, depresjon og andre psykiske belastninger som ofte medfører å sone lange fengselsdommer langt fra familien. Det vises til at blant annet Trondheim fengsel har opplyst at de i økende grad tilbyr skype til utenlandske innsatte som har barn i hjemlandet.⁶²

Anbefaling

- Fengselet bør legge til rette for at innsatte som ikke har mulighet til å få besøk av familie og venner utenfor fengselet på grunn av lang reisevei, kan få kommunisere med dem via Skype eller tilsvarende nettløsning.

⁶⁰ CPT standards side 18, punkt 51.

⁶¹ De europeiske fengselsreglene punkt 24.5.

⁶² Brev fra Kriminalomsorgen region nord, Trondheim fengsel, 24.11. 2015, som oppfølging av Sivilombudsmannens besøk til Trondheim fengsel 17.-19. mars 2015.

Besøksadresse: Akersgata 8, Oslo
Postadresse: Postboks 3 Sentrum, 0101 Oslo
Telefon: 22 82 85 00
Grønt nummer: 800 80 039
Telefaks: 22 82 85 11
Epost: postmottak@sivilombudsmannen.no
www.sivilombudsmannen.no/forebyggingsenheten

